

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЖИВАННЯ УГОРСЬКОЇ
МОВИ НА ЗАКАРПАТТІ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ОТРИМАНИХ
РЕЗУЛЬТАТІВ З 2000 РОКУ ДО СЬОГОДНІ

Щобак Ерік Володимирович

Студента II-го курсу

Освітня програма «Мова і література угорська»

Спеціальність 035 «Філологія» 035.071 «Мова і література угорська»

Рівень вищої освіти: магістр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № _____ / 202_

Науковий керівник:

Берегсасі Аніко Ференцівна,
зав. кафедри, доктор габілітований, професор

Завідувач кафедри

Берегсасі Аніко Ференцівна,
зав. кафедри, доктор габілітований, професор

Робота захищена на оцінку _____, «___» _____ 202_ року

Протокол № _____ / 202_

**Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II**

Кафедра філології

Кваліфікаційна робота
**ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЖИВАННЯ УГОРСЬКОЇ
МОВИ НА ЗАКАРПАТТІ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ОТРИМАНИХ
РЕЗУЛЬТАТІВ З 2000 РОКУ ДО СЬОГОДНІ**

Рівень вищої освіти: бакалавр/магістр

Виконавець: студента II-го курсу

Щобак Ерік Володимирович

Освітня програма «Мова і література угорська»

Спеціальність 035 «Філологія» 035.071 «Мова і література угорська»

Науковий керівник: **Берегсасі Аніко Ференцівна,**
зав. кафедри, доктор габілітований, професор

Рецензенти: **Газдаг Вільмош Вільмошович,**
доктор філософії, доцент

Юдіт Кечкеш,
доктор філософії, доцент Мішкольцького університету

Берегове
2024

**Ukrajna Oktatási és Tudományügyi Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola**

Filológia Tanszék

**A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVHASZNÁLAT
JELLEGZETESSÉGEINEK VIZSGÁLATA ÉS AZ EREDMÉNYEK
HASZNOSÍTÁSA 2000-TŐL MÁIG**

Magiszteri dolgozat

Készítette: Scsobák Erik

MA II. évfolyamos magyar nyelv és irodalom
szakos hallgató

Témavezető: Dr. habil. Beregszászi Anikó, tanszékvezető professzor

Recenzens: Dr. Gazdag Vilmos, PhD, docens

Dr. Kecskés Judit, PhD, docens,

Miskolci Egyetem

TARTALOM

1. BEVEZETÉS.....	5
1.1. A dolgozat tárgya és célja.....	5
1.2. A téma relevanciája, az elemzés módszerei.....	6
1.3. A kutatás célpontja: Kárpátalja és a kárpátaljai magyar közösség	7
II. A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVHASZNÁLAT KUTATÁSÁNAK FONTOSABB EREDMÉNYEI A 2000-ES ÉVEKTŐL MÁIG.....	10
2.1. A Rákóczi Főiskolán folyó nyelvészeti kutatásokról	10
2.2. A magyar nyelv és nyelvhasználat kárpátaljai helyzetével és jellemzőivel foglalkozó nyelvkörnyezettani, szociolingvisztikai, kétnyelvűségi kutatások	12
2.3. A szociodialektológiai kutatások, a kárpátaljai magyar nyelvjárások és a nyelvi, nyelvjárási attitűdök vizsgálata	15
2.4. Alkalmazott nyelvészeti kutatási eredmények a magyar mint anyanyelv tanítása kapcsán (oktatástervezés és tantárgypedagógia)	17
III. A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVHASZNÁLATRÓL SZÓLÓ KUTATÁSI EREDMÉNYEK HASZNOSÍTÁSA: A KÁRPÁTALJAI MAGYAR ANYANYELVI NEVELESI REFORM.....	20
3.1. A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés megújításának céljai	22
3.2. Az Iskola 2000 vizsgálat.....	24
3.3. A 2005-ös Magyar nyelv tanterv, ami kodifikálja az additív anyanyelvoktatási szemléletet	33
3.4. A tanterv szemlélete és annak gyakorlatba ültetése	37
3.4.1. A szemléletről.....	37
3.4.2. A tankönyvekről	40
3.4.3. A magyar nyelv érettségi rendszerének az átalakítása	43
3.4.4. Tévtutak és kudarcok: "Nem segít itt már csak a piócásember...".....	44
IV. ÖSSZEFOGLALÁS	50
V. FELHASZNÁLT IRODALOM.....	54

ЗМІСТ

1. ВСТУП.....	5
1.1. Предмет і мета роботи.....	5
1.2. Актуальність теми, методи дослідження	6
1.3. Об'єкт дослідження: Закарпаття та угорська громада на Закарпатті.....	7
II. ГОЛОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ УГОРСЬКОЇ МОВИ НА ЗАКАРПАТТІ З 2000-х РОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ.....	10
2.1. Лінгвістичні дослідження в Закарпатському угорському інституті імені Ференца Ракоці II.....	10
2.2. Лінгвістичні, соціолінгвістичні та білінгвістичні дослідження ситуації та особливостей угорської мови та мовлення на Закарпатті.....	12
2.3. Дослідження соціальної діалектології щодо закарпатських угорських діалектів та мовної аттітуди.....	15
2.4. Результати прикладних лінгвістичних досліджень у викладанні угорської мови як рідної мови (освітній дизайн та методика викладання дисципліни).....	17
III. ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЖИВАННЯ УГОРСЬКОЇ МОВИ НА ЗАКАРПАТТІ: РЕФОРМА ОСВІТИ ДЛЯ ЗАКАРПАТСЬКИХ УГОРЦІВ.....	20
3.1. Цілі відновлення освіти рідною угорською мовою на Закарпатті.....	22
3.2. Дослідження – школа 2000	24
3.3. Навчальна програма з угорської мови 2005 року, яка кодифікую адитивний підхід до викладання рідної мови.....	33
3.4. Підхід навчальної програми та її реалізація на практиці	37
3.4.1. Підходи	37
3.4.2. Навчальні посібники	40
3.4.3. Реформа системи випускного іспиту з угорської мови	43
3.4.4. Помилки та невдачі	44
IV. ВИСНОВКИ.....	50
V. СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	54

1. BEVEZETÉS

Ez a dolgozat a kárpátaljai magyar közösségről fog szólni. Azokról a nyelvészeti kutatásokról és alkalmazott nyelvészeti eredményekről, melyek a Rákóczi Főiskola tudományos műhelyeiben születtek az elmúlt 25 évben. Ezek az eredmények a kárpátaljai magyarokról és a kárpátaljai magyaroknak szólnak. A Rákóczi Főiskola Filológia tanszékén és Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontjában több évtizede termékeny, nemzetközileg is elismert tudományos kutatások folynak, emellett hangsúlyos a tudományos utánpótlásnevelés és a állandó, főleg az oktatás és a felsőoktatás területén megtapasztalható innováció.

Jelen munkában bemutatni és összefoglalni igyekszem ezt a több mint két évtizedes munkát, annak eredményeit, a közösségben való hasznosulását.

A vállalt feladat egyszerre bizonyult nehéznek és könnyűnek számomra. Amikor a Rákóczi Főiskola műhelyeiben készült nyelvész kutatásokat igyekeztem áttekinteni, rendszerezni, meglepően gazdag anyaggal volt módomban dolgozni. De ebből fakadt a dolog egyszerűsége is: ennek az intézménynek a hallgatójaként, többszörös öregdiákként ezen kutatások eredményeinek szellemiségében, ismeretében szocializálódtam. A továbbiakban, a tudományos rendszerezés igényével, csak újra át- és tovább kellett gondolnom azt, amit és amiről az évek alatt az intézményben tanultam.

Köszönetemet fejezem ki a Rákóczi Főiskola Filológia tanszékének, a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalomtudományi Intézetének, témavezetőmnek és opponenseimnek mindazért a segítségért, amit a képzés során és a dolgozat készítése alatt nyújtottak.

1.1. A dolgozat tárgya és célja

A ma Kárpátaljának nevezett régió és az itt élő népek története nagyon sok történelmi és társadalmi változástól volt terhes az elmúlt nagyjából 100 évben. A trianoni döntésig a terület a Magyar Királysághoz, majd azt követően az újonnan alakult Csehszlovákiához, 1939-től rövid ideig a terület egy része újra Magyarországhoz, majd 1945 után a Szovjet-unióhoz tartozott, 1991-től pedig a független Ukrajna része (Vö. Csernicskó 2013).

A ma Kárpátaljának nevezett régió hagyományosan soknemzetiségű, ahol a mai napig jelentős magyar közösség él kisebbségi léthelyzetben (Vö. Molnár-Molnár 2005, 2010).

A kárpátaljai magyar közösség nyelvi, nyelvkörnyezeti helyzetére (akárcsak más kisebbségi magyar közösségek esetében) a magyarországi rendszerváltozás után, az 1990-es évektől irányult fokozottabb figyelem.

Jelen munka tárgya annak a vizsgálata, hogy az elmúlt több mint húsz esztendőben hogyan alakult és milyen eredményeket ért el a kárpátaljai magyar nyelvhasználat, a régió nyelvi helyzetének és nyelvi jellegzetességeik kutatása, különös tekintettel ezen kutatási eredmények társadalmi hasznosíthatóságának vizsgálatára.

A kárpátaljai magyar közösség nyelvi, nyelvkörnyezeti helyzetét feltáró alap kutatások és azok legfontosabb eredményeinek ismeretése után munkám során a kárpátaljai magyar közösség egyik legjelentősebb — nyelvészeti kutatásokon alapuló — “sikertörténetét”, a kárpátaljai magyar iskolákban folyó anyanyelvoktatás tantárgypedagógiai reformjának a történetét, az additív (hozzáadó) anyanyelvoktatási módszer kialakulását, annak alkalmazási lehetőségeit vizsgálom.

Ma már mindenféle tudományos kutatással szemben alapelvárás annak társadalmi hasznosíthatósága valamilyen formában, a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelésben a 2000-es évekkel kezdődően végbement szemléletváltás és módszertani reform ennek a hasznosíthatóságnak egy szemléletes példája: hogyan lehet a közösség köréből szerzett nyelvészeti adatokat, ismereteket visszaforgatni a közösség hasznára az oktatás segítségével.

Munkám célja, hogy bemutatva a kárpátaljai magyar nyelvhasználat kutatása során az elmúlt közel 30 évben szerzett ismeretanyagot, bemutassam annak hasznosítási lehetőségét a kárpátaljai magyar iskolákban lezajlott anyanyelvi nevelési szemléletváltás, reform folyamatának a bemutatása segítségével.

1.2. A téma relevanciája, az elemzés módszerei

Úgy vélem, a témaválasztás releváns, hisz azt próbálja egy konkrét példán — a kárpátaljai magyar közösség és annak anyanyelvi oktatása példáján — bemutatni, hogy a tudományos eredmények hogyan forgathatók vissza a valóságba, a gyakorlatba, egy közösség mindennapi életébe, alakítva a közösség nyelvhasználatát, kompetenciáit, nyelvi tudatát, attitűdjét, valamint a többnyelvű régiókban különösen fontos nyelvi toleranciát, eleget téve ezzel a nyelvészettel szemben támasztott “hasznossági” szempontnak (Vö. KOnta 2010. 2019).

A témaválasztást (személyes aspektusból) indokolja továbbá, hogy a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia tanszéke, ahol jómagam is az alapidiplomáimat szereztem, és Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontja a 2000-es évek óta a kárpátaljai magyar közösség nyelvi, nyelvpolitikai, oktatástervezési kérdéseinek kutatásával foglalkozik, kiemelkedő, nemzetközi szinten is elismert eredményeket tud felmutatni, a Rákóczi Főiskola Filológia tanszékének diákjai pedig az oktatási folyamat során

maguk is haszonélvezői ezeknek a kutatási eredményeknek mind az oktatás szemléletét, mind a választható kurzusokat illetően, így a téma iránti érdeklődés, mondhatni, magát teszi kézenfekvővé.

A kárpátaljai magyar közösség nyevi tervezési és oktatástervezési céljai még a 2000-es évek elején rögzítve lettek (lásd Beregszászi-Cserniczkó-Orosz 2001), ezen célok között kiemelten szerepel az anyanyelv hosszú távú megőrzése, aminek legfontosabb színtere a magyar tannyelvű iskola. Nagyon fontos, hogy az iskolákban milyen tartalmakat milyen módszerekkel tanítanak, milyen anyanyelvi kompetenciákat fejlesztenek (bővebben lásd Beregszászi 2012, Beregszászi 2021). Ettől nagyban függ a nyelv hasznosíthatósága, presztízse, értéke a közösség körében.

Kárpátalján a 2000-es évek közepén egy anyanyelvi tantárgypedagógiai reform vette kezdetét (bővebben Beregszászi—Dudics-Lakatos 2023), melynek célja az anyanyelvi nevelés tartami és módszerani megújítása volt, az additív szemléletű anyanyelvi oktatási modell “elterjesztése”.

Dolgozatomban az elemzés módszereit tekintve elsősorban a szakirodalmi források feldolgozásán, értékelésén és elemzésén nyugvó kutatástörténeti vizsgálatra törekszem, bemutatva a kárpátaljai magyar közösség nyelvi helyzetét és nyelvhasználati jellegzetességeit vizsgáló főbb kutatásokat és azok főbb következtetéseit (II. fejezet), majd pedig a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelési reform bemutatásán keresztül gyakorlatibb megközelítésből ezen kutatási eredmények társadalmi hasznosíthatóságának lehetőségét mutatom be (III. fejezet). Az elemzés érdekessége lehet, hogy egy jelenben is zajló folyamat bemutatásával és értékelésével próbálkozik, a folyamat eredményeinek és kudarainak a szemléltetésével.

1.3. A kutatás célpontja: Kárpátalja és a kárpátaljai magyar közösség

Ez a régió, amelyet kutatásunk tárgyául választottunk, egyszerre több hatalmi centrum befolyási övezetébe tartozott az évszázadok alatt és tartozik máig. A nagyhatalmi érdekek mentén létrehozott történeti régiót az éppen aktuális politikai centrum szemszögéből nézve lehet Kárpátalja vagy éppen Kárpátontúl néven is emlegetni, attól függően, hogy keleti vagy nyugati irányból szemléljük a vidéket. Éppen ebből a több aspektusból, illetve ebből a köztes tér állapotból eredeztethető, hogy a rendszerváltozás utáni magyar nyelvű szakirodalom – nyugati szemszögéből közelítve meg a régiót – jellemzően Kárpátalja-ként említi ezt a földterületet. A szláv nyelvű szakirodalom keleti irányból tekintenek erre a vidékre, és éppen ezért a Kárpátontúl (ukránul Закарпаття) néven nevezik inkább. Az angol nyelvű

szakirodalomban is megtaláljuk e kettősséget: egyes szerzők Subcarpathia megnevezéssel illetik a régiót, mások ellenben – igazodva a hivatalos Ukrajna nézőpontjához – inkább a Transcarpathia megnevezést részesítik előnyben.

Maga a régió a magyar államszervezet kialakulása óta a Magyar Királyság, egyes részei azonban időközönként az Erdélyi Fejedelemség részei voltak egészen az első világháború végéig (Romsics, 2010). A 20. század folyamán azonban ezt a régiót ide-oda vetette a történelmi sors, és több különböző államhoz tartozott. A 19. században ez a vidék az 1867-es kiegyezés után létrejött Osztrák–

Magyar Monarchián belül a belügyekben jelentős önállóságot élvező Magyar Királyság szerves része volt. Az első világháborút követően a vidéket a Monarchia romjain frissen létrejött állam, a Csehszlovák Köztársaság kapta meg. Rövid átmeneti periódus után (amikor a mai Kárpátalja körülbelül kétharmadának területén egy Kárpáti Ukrajna nevű ukrán miniállamot kiáltottak ki) a vidék visszatért a Magyar Királysághoz, de ez az idő- szak csupán a második világháború végéig tartott. Amikor a világháborús front átvonult a régióra, ismét egy rövid átmeneti időszak következett, és a szovjet hatóságok egy Kárpáton-túli Ukrajna nevű miniállamot hoztak létre a vizsgált területen, melynek a funkciója azonban csupán annyi volt, hogy áthidalja azt a periódust, ameddig Kárpátalját a Szovjetunióhoz tartozó Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz csatolják. Amikor a hatalmas szovjet birodalom 1991-ben széthullott, a hirtelen független állammá váló Ukrajna megörökölte a régiót, így az máig ennek az államnak a kötelékébe tartozik.

A régió hagyományosan soknemzetiségű, a kárpátaljai magyar közösség számát jelenleg csak megbecsülni lehet, a legutóbbi hivatalos népszámlálás ugyanis 2001-ben folyt Ukrajnában, azóta azonban számos olyan társadalmi jelenség van folyamatban, ami egész Ukrajna, azon belül Kárpátalja és a kárpátaljai magyarság lélekszámára is hatással van negatív irányba.

A kutatások alapján a magyarok számának és arányának fokozatos csökkenésére elsősorban a negatív népszaporulat, valamint a kivándorlás van hatással, az asszimiláció ugyanakkor sokkal kevésbé jelentős. Ha azonban figyelembe vesszük az utóbbi évek ukrajnai kisebbségpolitikáját, s különösen a 2014 utáni jogszabályi változásokat (lásd pl. Csernicskó, 1998, 2013; Csernicskó és munkatársai, 2021, 2023 stb.), akkor láthatjuk, hogy Ukrajna fokozza az asszimilációs nyomást, amit különösen a magyar nyelvű oktatásra vonatkozó jogok szűkítése területén érintheti érzékenyen a kárpátaljai magyarokat (Husztí–Csernicskó–Bárány, 2019; Fedinec–Csernicskó, 2017, Csernicskó et al., 2020).

A kárpátaljai magyar közösség fejlett anyanyelvű iskolahálózattal rendelkezik, a Szovjetunió ideje alatt is voltak magyar iskolák és magyar szakos tanárképzés a régióban, a független Ukrajna évtizedeiben, 1991-től kezdve ez az intézményhálózat állami és egyházi fenntartású magyar tannyelvű gimnáziumokkal, líceumokkal, középiskolákkal bővült, magyar óvodai hálózat jött létre, megalakult a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, később annak szakképző intézete, majd Egán Ede Szakképzési Központ, így elmondhatjuk, hogy a kárpátaljai magyaroknak van lehetőségük az óvodától az egyetemig anyanyelvükön tanulni, szakmát szerezni, felsőfokú végzettséget szerezni (Vö. Beregszászi 2021: 18-52). Ennek a fejlett oktatási intézményrendszernek a fenntartásáért, az anyanyelven tanulás/tanítás jogáért azonban a közösség — főleg a 2017-es új, jogszerűítő oktatási törvény óta — folyamatos küzdelemben van.

Az bizonyos, hogy a kárpátaljai magyar közösség a legkisebb lélekszámú határon túli magyar közösség, aminek a létét a jelenben nagyon sok társadalmi problém is nehezíti az orosz-ukrán háború árnyékában. De a közösség rendelkezik jövőképpel, a nehéz nyelvpolitikai és oktatásolitikai körülmények ellenére bízik a megmaradásban.

II. A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVHASZNÁLAT KUTATÁSÁNAK FONTOSABB EREDMÉNYEI A 2000-ES ÉVEKTŐL MÁIG

2.1. A Rákóczi Főiskolán folyó nyelvészeti kutatásokról

Jelen fejezetben a kárpátaljai nyelvhasználat vizsgálatának fontosabb eredményei kerülnek bemutatásra, azok a kutatások és szakirodalmi tételek, melyek a 2000-es évektől máig a kárpátaljai magyar közösség nyelvi valóságának többszemponútú kutatásával foglalkoznak. Ezek azok a tudományos kutatási eredmények, melyekből a tudományon kívül a közösség is profitál.

Jelen munka a tudományokban ma már elvárásnak számító társadalmi hasznosítás elvének gondolata mentén azt mutatja be, milyen kutatások és eredmények hogyan szolgálták a kárpátaljai magyar közösség mindennapjait a magyar tannyelvű iskolákban a magyar mint anyanyelv tanításának megújítása során.

Munkámban elsősorban a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán, annak Filológia tanszékén, a Magyar Tanszéki Csoportban és a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóintézetben készült kutatások eredményeit mutatom be. A főiskola megalakulása óta bázisa a kárpátaljai magyar közösséggel kapcsolatos többirányú kutatásoknak, ebben a fejezetben a nyelvészeti vonatkozású kutatási eredményekre fókuszálok.

Alapítása óta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, annak Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontja és Magyar Tanszéki Csoportja számos elméleti és gyakorlati vonatkozású kutatást végzett a kárpátaljai magyar közösség nyelvállapotának, nyelvhasználati sajátosságainak vonatkozásában. Megtörtént a kárpátaljai magyar nyelvhasználat tudományos (legfőképpen szociolingvisztikai szempontú) vizsgálata; írott és beszélt nyelvi adatbázisok épültek; megfogalmazódtak a helyi magyar nyelvhasználat nyelvtervezési, oktatástervezési céljai és problémái, kutatások vizsgálták a nyelvileg egyes családban felnövő gyermekek nyelvi fejlődését, a kárpátaljai magyar szülők iskola- és tannyelv-választási stratégiáit; a kárpátaljai migrációs tendenciák alakulását stb.

Az évek során a Hodinka Intézet és a Magyar Tanszéki Csoport az MTA határon túli kutatóállomásai közötti együttműködés révén számos, az egész Kárpát-medencére kiterjedő kutatási programba is bekapcsolódott. Ilyen korpuszmunkálat a Magyar Nemzeti Szövegtár építése, vagy a magyar nyelv „detrianonizálása”, határtalanítása, azaz lexikográfiai munkálatok végzése.

Mindezt a munkát jelzi és a közösség, illetve a tudományos közvélemény számára hozzáférhetővé teszi az intézetnek és a tanszéknek számos olyan kiadványa, mely a kárpá-

taljai magyar közösség valós nyelvi, nyelvpolitikai, oktatási, demográfiai stb. helyzetének bemutatásával foglalkozik (Beregszászi 2012, 2021, Beregszászi–Cserniczkó 2004a, 2004b, 2006, 2020, Beregszászi–Papp szerk. 2005, Beregszászi–Cserniczkó–Orosz 2001, Braun–Cserniczkó–Molnár 2010, Cserniczkó 2013, 2016, 2019, Cserniczkó szerk. 2003, 2010a, 2010b, Cserniczkó és mtsai. 2021, Cserniczkó – Márku szerk. 2007, Cserniczkó – Hires-László – Márku szerk. 2008, Cserniczkó – Tóth 2018a, 2021, Gazdag 2021, Karmacsi 2007, Karmacsi 2020, Karmacsi – Márku szerk. 2009, Márku 2008, 2013, Molnár – Molnár D. 2005)¹.

A felsorolt eredményekre támaszkodva alakult, nőtt, terebélyesedett a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés reformja, kialakult és fejlődött az ajánlott additív anyanyelvoktatási módszer (lásd. Beregszászi 2002, 2004, 2005, 2009, 2012a, 2012b, 2014, 2021, Beregszászi – Cserniczkó 2004a, 2004b, 2007, Beregszászi - Dudics Lakatos 2023).

Ha ellátogatunk a Rákóczi Főiskola Filológia tanszékének weboldalára, a Magyar Tanszéki Csoportnál láthatjuk a csoport kutatási területeinek a felsorolását:

1. A magyar mint anyanyelv és idegen nyelv, az ukrán mint államnyelv, az angol mint idegen nyelv oktatásának tartalma és módszerei Kárpátalján,
2. Az irodalom fejlődési irányai a többnyelvű Kárpátalján,
3. Az irodalom oktatásának tartalma és módszerei Kárpátalján,
4. A nyelvi helyzet Kárpátalján.

(<https://kmf.uz.ua/hu/a-foiskola-egysegei/tanszekek/filologia-tanszek/>)

A tanszéken magyar, angol és ukrán szakos tanár- és filológusképzés folyik, a magyar nyelv mellett vannak az angolnak mint idegen nyelvnek az oktatásával és az ukránnak mint államnyelvnek az oktatásával kapcsolatos kutatásai is a tanszéknek, de ez utóbbiak nem képezik jelen munka tárgyát. Minket most a kárpátaljai magyar nyelvhasználattal kapcsolatos alapkutatások és a tantárgy-pedagógiai vonatkozású tudományos eredmények érdekelnek.

A Rákóczi Főiskola Hodinka Intézetének honlapján a kutatóintézet kutatási profilját is láthatjuk, melyből emeljük most ki az alábbi kutatási témákat:

Az ukrainai nyelvi és nemzetiségi jogok folyamatos figyelemmel kísérése, elemzése,
A kárpátaljai magyar nyelvhasználat tudományos bibliográfiája,

---

¹ Részletesebben a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont honlapján: <https://hodinkaintezet.uz.ua/publikaciok/>

A magyar nyelv a Kárpát-medencében c. kutatási program,
A kárpátaljai magyar nyelvhasználat hanganyagtára,
Magyar nyelvű oktatás a kisebbségi régiókban,
Nyelvpolitika képekben – többnyelvűség Kárpátalján az elmúlt 100 évben,
Nyelv és nyelvváltozat mint gazdasági erőforrás a szimbolikus térben Kárpátalján,
Magyar–ukrán és ukrán–magyar kisszótár valamint ukrán–magyar hivatali szótár kidolgozása (<https://kmf.uz.ua/hu/a-foiskola-egysegei/kutatokozpontok-egyesuletek/hodinka-antal-nyelveszeti-kutatokozpont/>).

Mind a Filológia tanszék, mind a Hodinka Intézet intézményi honlapján megtalálhatók a legfontosabb publikációi az egységek kutatóinak. A Hodinka Intézet saját honlapján megtalálhatók és letölthetők továbbá azok a szakpublikációk, könyvek, szerkesztett kötetek stb., amit a Rákóczi Főiskola és vagy a Hodinka Intézet jelentetett meg, illetve az intézet kutatóinak szakkönyvei, monográfiái, oktatási segédletei (<https://hodinkaintezet.uz.ua/publikaciok/>). Ez a bibliográfiai gyűjtemény pontosan eligazítja az érdeklődőt az elmúlt 25 év kutatási termésében, a legkorábbi tétel Csernicskó István 1998-as monográfiája: A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalán), a legfrissebb pedig egy 2023-as angol nyelvű könyv (Hungarians and Hungarian Language in Transcarpathia) az intézet kutatóinak tollából (lásd. Csernicskó 1998, Csernicskó, Hires-László, Karmacsi, Márku, Molnár D., Máté, Tóth-Orosz 2023).

Tanulmányozva a Rákóczi Főiskola Magyar tanszéki csoportjában és Hodinka Intézetben folyó alapkutatásokat, témánk szempontjából azokat 3 alapvető csoportba sorolhatjuk:

1. A magyar nyelv és nyelvhasználat kárpátaljai helyzetével és jellemzőivel foglalkozó nyelvkörnyezettani, szociolingvisztikai, kétnyelvűségi kutatások,
2. A szociodialektológiai kutatások, a kárpátaljai magyar nyelvjárások és a nyelvi, nyelvjárási attitűdök vizsgálata,
3. Alkalmazott nyelvészeti kutatási eredmények a magyar mint anyanyelv tanítása kapcsán.

2.2. A magyar nyelv és nyelvhasználat kárpátaljai helyzetével és jellemzőivel foglalkozó nyelvkörnyezettani, szociolingvisztikai, kétnyelvűségi kutatások

Az első csoportból emeljük ki Csernicskó István (1998)-as monográfiáját, melyről a későbbi fejezetekben még lesz szó. Ez a monográfia az első nyelvkörnyezettani esettanulmány a kárpátaljai magyarok nyelvi helyzetéről és nyelvhasználati jellemzőiről. A kötet a demográfiai adatoktól kezdve a gazdasági, politikai, vallási környezeten, az oktatási- és

kulturális intézményhálózaton át a nyelvi jogi helyzetig és a nyelvhasználati jellemzőkig vizsgálja a kárpátaljai magyar közösség nyelvét, nyelvhasználati szokásait. Ebben a munkában kerül megfogalmazásra és bizonyításra először az az azóta már tudományos alapvetésnek számító megállapítás, hogy a kárpátaljai magyar közösség kétnyelvű beszélőközösség, melynek tagjai különböző fokán állnak a kétnyelvűségnek, vannak ugyan balansz kétnyelvűek, de a közösség zöme anyanyelvdomináns (magyar domináns) kétnyelvű, a kétnyelvűség funkcionális értelmezésében, akiknek a nyelvi repertoárjába L1 és L2 is beletartozik (Vö. Cserniczkó 1998: 201-223).

A Rákóczi Főiskola (korábban Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola) létrejötte óta nemcsak egy felsőoktatási intézmény, hanem tudományos, kulturális centrum, és érdekvédelmi civil közösség is. Nem véletlen, hogy a kárpátaljai magyar közösség első nyelvi tervezési koncepciója is az intézmény oktatóinak a tollából született 2001-ben. A Beregszászi Anikó, Cserniczkó István, Orosz Ildikó szerzőtrío *Nyelv, oktatás, politika* című könyvéről van szó, melyben először fogalmazódnak meg a közösség hosszú távú nyelvtervezési és oktatástervezési céljai, azok elérésének lehetőségei. Erről a koncepcióról is lesz még szó részletesebben a munkámban a továbbiakban, de összefoglalva: itt olvashatjuk először, hogy a kárpátaljai magyar közösség nyelvi célja az anyanyelvdomináns kétnyelvűség kialakítása és fenntartása az államnyelv és egy idegen nyelv ismerete mellett, és ennek a célnak az elérésére kell alkalmassá tenni az iskolai nyelvoktatást mind tartalmában, mind módszereiben (Vö. Beregszászi—Cserniczkó—Orosz 2001: 116-138).

A kárpátaljai magyar közösség nyelvhasználatával, kétnyelvűségével kapcsolatos addigi kutatások eredményeibe enged betekintést *A mi szavunk járása* (Cserniczkó szerk. 2003) című kiadvány. Ez tulajdonképpen ismeretterjesztő céllal készült, szerzői Cserniczkó István mellett Beregszászi Anikó, Karmacs Zoltán, Márku Anita, Hires-László Kornélia, a Magyar tanszéki csoport és a Hodika Intézet oktatói, kutatói, akik a szélesebb közönség, többek között felsőoktatásban tanuló hallgatók és magyartanárok számára akarták elérhetővé tenni a kárpátaljai magyar közösség nyelvi helyzetéről meglévő kutatási eredményeket. A kötet rendszerezi és magyarázza a kétnyelvűség fogalmát, és itt olvashat a szélesebb közönség először az *Iskola 2000* vizsgálat eredményeiről. Erről a vizsgálatról munkámban később részletesebben szó lesz, hisz megkerülhetetlen szerepe volt az anyanyelvi nevelési reform megtervezésében.

A mi szavunk járása című kiadvány a Rákóczi Főiskola hallgatóinak olyan, mint az iskolásoknak a szorzótábla: mindenki ismeri, mindenki lapozta, mindenki tanult belőle. A cím a közösségben többletjelentéssel is bír, és visszatér később többször más, főleg az

anyanyelvi nevelés módszereivel foglalkozó szakmunkában a kárpátaljai magyar identitást, annak nyelvi sajátosságait jelentő értelemben. A cím jelentését és a címadás történetét Beregszászi Anikó (2012) később egy másik munkájában megmagyarázza: egy Lázár Ervintől kölcsönvett és átértelmezett toposzról van szó, ami eredeti jelentésében azt jelenti, hogy az ember a nyelvhasználati jellemzőit, a szava járását nem tudja egykönnyen megváltoztatni.

Az alap kutatások eredményeit összefoglaló szakmunkák közül ki kell emelni a Hodinka Intézet 2010-es *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról* című kiadványát Cserniczkó István szerkesztésében (Cserniczkó szerk. 2010). A könyvet A mi szavunk járása szerzőgárdája írta, kiegészülve két demográfus kutatóval, Molnár Józseffel és Molnár D. Istvánnal. A kiadvány a kárpátaljai magyar nyelvet a használói (demográfiai faktor) és a használhatósága (nyelvi jogok, lehetőségek) felől közelíti, a kétnyelvűségi kutatások eredményeinek a bemutatása mellett.

Az alap kutatások között említhetjük még a teljesség igénye nélkül Karmacsi Zoltán *Kétnyelvűség és nyelvvelsajátítás* (2007) című monográfiáját, mely a kétnyelvű (magyar-ukrán) családban szocializálódó gyermekek nyelvvelsajátításáról szóló első ilyen kiadvány a régióban. 2020-ban ugyanez a téma a szerző egy másik monográfiájában is megjelenik: „*Річка у лісі живе.*” Stratégiák az etnikailag heterogén családokban nevelkedő gyermekek nyelvi szocializációjában Kárpátalján (Karmacsi 2020).

Hiánypótló kiadványként jelent meg a Braun László, Cserniczkó István, Molnár József szerzőtrío *Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján* című monográfiája 2010-ben. A kárpátaljai magyar anyanyelvű cigányokról mindeddig tudományosan rendszerezett ismeretek nem álltak a kutatók és a közösség rendelkezésére, így ez a kiadvány egy jelentős űrt töltött be (Braun, Cserniczkó, Molnár 2010).

A kárpátaljai magyarok kétnyelvű nyelvhasználatának jellemzőiről, főleg a kölcsönzés és a kódváltás típusairól és működési mechanizmusáról Márku Anita írt monográfiát „*Po zákárpátszki*”: *Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben* címmel (Márku 2013).

A 2010-es évektől a kárpátaljai magyar nyelvészek érdeklődése egyre inkább a nyelvpolitikai, nyelvi jogi témák felé fordul. Ez egyértelműen a társadalomban bekövetkezett változásokkal, a kárpátaljai magyar közösség nyelvi jogi és oktatáspolitikai helyzetének a (negatív irányú) változásaival magyarázható. A téma nemzetközileg elismert szakértője Prof. Dr. Cserniczkó István akadémikus, a Rákóczi Főiskola rektora, akinek számos könyve jelent meg a témakörben:

2013: Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010),

2016: Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában,

2021: A kárpátaljai magyar közösség nemzetiségi és nyelvi jogai. Kárpát-medencei magyar kisebbségjogi kalauz (társszerző Tóth Mihály jogász).

2022: Az ukrainai kétnyelvűség színe és fonákja.

A 2010-es évek második felétől a kutatók érdeklődése a nyelvi jogokkal összefüggésben a viszonylag új kutatási területnek számító nyelvi tájkép (linguistic landscape) kutatása felé fordul. 2019-ben jelenik meg például Csernicskó István Fények és árnyak Kárpátalja nyelvi tájképéből című monográfiája a témában, ami szintén alapkutatásnak tekinthető (Csernicskó 2019).

A magyar-ukrán nyelvi kontaktusok kutatásának területéről Gazdag Vilmos munkáit kell kiemelnünk. A mai Kárpátalja területe mindig is, államokhoz tartozástól függetlenül többnyelvű régió volt, ezen a területen található a magyar és a szláv nyelvhatár. A régióknak mind a magyar, mind az ukrán nyelvjárásai bővelkednek a másik nyelvből eredő kölcsönzésekben, a nyelvi kölcsönhatás a nyelvjárások szintjén a lehető legtermészetesebb. Ez a gondolat hangsúlyos lesz majd a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelési reform tervezése során is. Gazdag Vilmos 2021-es monográfiájában a kárpátaljai Beregszászi járás nyelvjárásaiban előforduló szláv elemeket vizsgálta, azokat egy értelmező-etimológiai szótárban rendszerezte. Ebben a monográfiában a magyar nyelvjárásokban előforduló keleti szláv kölcsönzések kutatásának történetéről is olvashatunk (Gazdag 2021). A szerző további munkáiban a nyelvi kontaktusoknak több aspektusáról ír. Mivel a kétnyelvűség legtermészetesebb velejárói a lexikai kölcsönzések, Gazdag Vilmos munkái a kárpátaljai magyar nyelvjárások és nyelvi regiszterek több szintjén vizsgálta azokat, jelentős szótári szóanyagot is összegyűjtve (Gazdag 2023, 2022a, 2022b, 2021).

2.3. A szociodialektológiai kutatások, a kárpátaljai magyar nyelvjárások és a nyelvi, nyelvjárási attitűdök vizsgálata

A Rákóczi Főiskola Magyar tanszéki csoportjában folyó kutatások második nagy csoportját a szociodialektológiai kutatások, a kárpátaljai magyar nyelvjárások és a nyelvi, nyelvjárási attitűdök vizsgálata képezi. Itt elsősorban Dudics Lakatos Katalin munkáira kell gondolni, aki doktori disszertációjában 37 település 46 iskolájának 1490 tanulója körében vizsgálta a nyelvjárási attitűdöket. A nyelvjárásokat, nyelvjárási beszélőket érintő kérdések esetében távolságtartó, elhatárolódó attitűd jellemezte a tanulókat: nem vallották magukat

nyelvjárási beszélőknek, bár elismerték, hogy nem beszélnek minden helyzetben egyformán. (Vö. Lakatos 2010.)

Dudics Lakatos Katalin a következő nagyszabású vizsgálatában 2018-ban már arra az eredményre jutott, hogy elfogadóbban nyilatkoznak a nyelvjárásokkal kapcsolatban, objektívebben, reálisabban tekintenek a különböző nyelvváltozatokra, funkciójukra az iskolások (Dudics Lakatos 2018: 112–114). Ekkor 20 iskolában végezte el a felmérést, 280 kilencedikes és tizenegyedikes fiatal válaszolt a nyelvjárásokra, nyelvjárási beszélőkre vonatkozó kérdésekre.

Az első felmérésben részt vevő tanulók még a szubtraktív szemléletű anyanyelvoktatási modell szerint tanultak, a 2018-ban megkérdezettek viszont már az additív szemléletben készült tanterv és tankönyvek alapján. Az eredmények azt mutatják, hogy utóbbi sikeresebben alakítja a nyelvi tudatot, a nyelvi toleranciát (Vö. Dudics Lakatos 2019, 2021).

Dudics Lakatos Katalin kezdte el elsőként “mérni” az attitűdvizsgálatai során az iskolákban folyamatban lévő anyanyelvi nevelés reform eredményeit abban a tekintetben, hogy mennyiben alakítja (át) a tanulók gondolkodását a nyelvjárásokról. (Vö. Dudics Lakatos 2017)

A másik fontos tanulmány a nyelvjárások tanulmányozásának a tárgykörében Beregszászi Anikó és Csernicsekó István 2007-es tanulmánya (Beregszászi — Csernicsekó 2007), mely a kárpátaljai magyar nyelvjárások és az iskola kapcsolatáról szól. A kárpátaljai nyelvjárások kutatásának és tipizálásának vannak előzményei a régióban a korábbi évtizedekben is (Lizanec Petro, Horváth Katalin, Kótyuk István munkái), de ezek vizsgálata nem képezi munkánk tárgyát.

Jelen tanulmány azért fontos mérföldkő, mert először ír a nyelvjárások és az iskola kapcsolatáról, arról, hogyan kellene megközelíteni az oktatásnak a nyelvi változatosságot, a nyelvjárási jelenségeket. Ebben a tanulmányban fogalmazódik meg először konkrét példák segítségével bemutatva, hogyan célszerű az anyanyelvi oktatás szemléletváltását megvalósítani, hogyan oktassuk a nyelvjárásokat és a standardot. A nákozás, a suksökölés és a szüksükölés jelenségének lehetséges magyarórai megközelítési módjaival szemléltetik a szerzők a hozzáadó szemlélet működését a gyakorlatban. Ebben a tanulmányban a szerzők már konkrétan kidolgozott szemléletet, megvalósítható módszert ajánlanak a magyartanárok figyelmébe, valamint felhívják a figyelmet a felsőoktatás felelősségére, arra, hogy a tanárképzésnek mekkora szerepe van a nyelvszemlélet alakításában, a sztereotípiák életben tartásában vagy lerombolásában (Vö. Beregszászi — Csernicsekó 2007). Ez a áttevet benünket a harmadik kutatási témakörhöz.

2.4. Alkalmazott nyelvészeti kutatási eredmények a magyar mint anyanyelv tanítása kapcsán (oktatástervezés és tantárgypedagógia)

A vizsgált szakmunkák harmadik tematikus csoportját azon alkalmazott nyelvészeti megközelítésű munkák jelentik, melyek tulajdonképpen az eddig elemzett kutatások eredményeit felhasználva megalapozzák a hozzáadó, additív anyanyelvoktatási modell elméletét és gyakorlatát. Ide sorolható Beregszászi Anikó majd két évtizedes munkássága a témában (pl. Beregszászi 2004, 2009, 2010a, 2011a, 2011b, 2014, 2015, 2016a, 2016b, 2018 stb.), melyből kiemelkedik három kiadvány.

A hozzáadó szemléletű anyanyelvi nevelés elméletének és gyakorlatának összefoglalása 2012-ben jelent meg *A lehetlent lehetni* címmel (Beregszászi 2012). A kiadvány konkrét céllal, tantárgy-pedagógiai útmutatóként készült (alcíme: *Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában*), célzottan leginkább magyartanárok és magyar szakos tanárképzésben részt vevő hallgatók számára.

A kötet arra tett kísérletet, hogy bemutassa, az anyanyelvi nevelés reformja a kárpátaljai magyar iskolákban folyamatban van. Elkészült az új szemléletű anyanyelvi tanterv (Kótyuk és mtsai. 2005, Beregszászi – Csernicsekó – Braun – Hnatik-Riskó 2010), és az egyes osztályok számára folyamatosan elkészültek az új magyar nyelv tankönyvek 2005 és 2011 között. A gyakorlat azonban azt mutatta, hogy szüksége van a kárpátaljai magyartanároknak egy módszertani útmutatóra és feladatgyűjteményre, melyből választ kapnak arra, hogy az ajánlott társnyelvészeti (szociolingvisztikai) alapú, hozzáadó (additív) szemléletű, funkcionális, kontrasztív elveken nyugvó anyanyelv-oktatási szemlélet hogyan valósítható meg a gyakorlatban, különös tekintettel az 5–9. általános iskolai osztályokra, ahol alapvetően, az anyanyelvi oktatás hagyományos tartalmának megfelelően, grammatikaoktatás folyik. Ez a módszertani útmutató és feladatgyűjtemény lett *A lehetlent lehetni*, ami követve az aktuális tantárgyi követelményrendszert, egyszerre nyújtott nyelvtudományi és tantárgy-pedagógiai ismereteket, elméleti és gyakorlati segédanyagot a kárpátaljai magyar iskolákban oktató gyakorló pedagógusoknak.

Érdemes a kötet címválasztására is odafigyelni, amit Arany János Toldijának egyik sora “Csak a lehetlent lehetne lehetni” ihletett (Vö. Beregszászi 2012:7) abban az értelemben, hogy a közösségben zajló anyanyelvi nevelési reform vajon hősies romantikus álmodozás (lehetetlenség), vagy megvalósítható rendszer és lehetőség.

Beregszászi Anikó 2021-es monográfiája, az Alkalmi mondatok zongorára. A magyar nyelv oktatásának kihívásai kisebbségben címet viseli (Beregszászi 2021). Ebben a kárpátaljai magyar iskolákban folyó nyelvoktatás kapcsán felmerülő nehézségeket és kihívásokat mutatja be. Itt már nemcsak a magyar mint anyanyelv oktatásának kérdésköréről olvashatunk, hanem a 2001-ben megfogalmazott oktatástervezési koncepció (lásd Beregszászi—Csernicskó—Orosz 2001) elvei mentén az ukrán mint államnyelv és az idegen nyelvek oktatásának problematikájára is foglalkozik.

Beregszászi könyveinek címadására jellemző, hogy vmilyen irodalmi áthallást is tartalmaznak. Az Alkalmi mondatok zongorára esetében két szerző művére is utal a cím: Bagu László kárpátaljai magyar költő egyik gondolatára (*félíg kiadott száj vagyok/ alkalmi mondatok szegletében*), valamint Ady Endre A fekete zongora című versére. Gazdag Vilmos a kötet Előszavában úgy magyarázza, hogy “A szerző által mottóként választott Ady vers értelmezői általában az élet kiszámíthatatlanságának remekbe szabott soraiként tekintenek a műre. Ez a kiszámíthatatlanság jellemző az ukrán oktatáspolitikára, illetve a kárpátaljai magyar oktatás alakulására is, (...) a fekete-fehér billentyűk motívuma jól szimbolizálja a fejlődés kettőségét” (Beregszászi 2021: 12).

Végezetül egy összegző jellegű monográfiáról hadd ejtsek szót. 2023-ban jelet meg Beregszászi Anikó és Dudics Lakatos Katalin közös monográfiája Huszonkettő címmel. (Beregszászi—Dudics Lakatos 2023). A könyv alcíme: A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés 22 évének története. A munkában felvázolják a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés elmúlt 22 évének történetét, annak összetevőit, kihívásait, megoldáskereséseit. Keresik a választ arra a kérdésre, vezetett-e eredményre az additív szemléletű anyanyelvoktatási modell a kárpátaljai magyar iskolákban. Külön fejezetben foglalkoznak a tanárképzés, elsősorban a Rákóczi Főiskolán folyó magyarszakos tanárképzés szerepével a közösség nyelvi tervezési koncepciójában, és a magyar anyanyelvi nevelés alakításában a régióban. Ez a kiadvány sokat segített munkám megírása során átlátni, áttekinteni az elmúlt évtizedek folyamatait választott témámban.

Beregszászi Anikó és Dudics Lakatos Katalin ezen könyvének a címe (a szerzőktől szokatlan módon) egyszerűnek és egyértelműnek tűnik. Aztán kiderül, hogy három értelme is van: 2022 végén íródott, 22 év történetéről szól, és a cím 2022-re, mint az orosz-ukrán háború kitörésének évére is utal, mint sorsfordító pillanatra a kárpátaljai magyarság történetében. És a megszokott irodalmi áthallások sem hiányoznak: a könyv mottója Johanna Mo svéd író gondolata (*Szép dolgok is nőhetnek az árnyékban*). Ha elolvassuk a könyvet, akkor kiderül, hogy az *árnyék* a háborút és a nehezített körülmények jelenti, a *szép dolgok* pedig azokat az eredményeket, amiket a kárpátaljai magyar nyelvész közösség az

elmúlt 22 évben elért, különös tekintettel az additív szemléletű anyanyelvoktatási modell kidolgozására.

III. A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVHASZNÁLATRÓL SZÓLÓ KUTATÁSI EREDMÉNYEK HASZNOSÍTÁSA: A KÁRPÁTALJAI MAGYAR ANYANYELVI NEVELESI REFORM

A kárpátaljai magyar közösség körében, mint az az előző fejezetben bemutatásra került, a 2000-es évek óta komoly, sokrétű, elméleti és empirikus nyelvészeti kutatómunka folyik. Ennek a munkának a bázisa egyértelműen a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, annak Filológia tanszéke, és Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontja, valamint a külhoni magyar nyelvészeti kutatóintézeteket összefogó Termini Egyesület helyi egysége. A sokrétű munka eredményeit az előző fejezetben vázoltam, jelen fejezetben pedig azt próbálom bemutatni, hogy ez a sokrétű eredményeket felmutató kutatómunka a gyakorlatban hogyan válhatott a kárpátaljai magyar közösség szolgálatára.

Ha példát keresünk a tudományos eredmények társadalmi hasznosíthatóságára, arra, hogyan fordíthatók egy közösség fejlődésének a javára a kutatási eredmények, a kárpátaljai magyar közösség kapcsán egyértelmű “sikertörténetként” beszélhetünk a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelési reformról, az anyanyelvoktatás additív (hozzáadó) szemléletű modelljének a megteremtéséről és alkalmazásának bevezetéséről a kárpátaljai magyar iskolákban.

Beregszászi–Cserniczkó–Orosz (2001) *Nyelv, oktatás, politika* című könyvükben megfogalmazták a kárpátaljai magyar közösség nyelvi tervezési, azon belül oktatástervezési céljait. A közösség számára ajánlott jövőkép az anyanyelvdomináns kétnyelvűség, az anyanyelv megőrzése és mind szélesebb körű használata mellett az államnyelv (az ukrán) és egy idegen nyelv (jellemzően a ma már világnyelvi státusú angol) megfelelő szintű ismerete. Ezeket a nyelvi célokat az iskola, az oktatás segítségével lehet és kell eredményesen elérni. Ennek a nyelvi tervezési koncepciónak a lényege, hogy a kisebbségi helyzetben lévő kárpátaljai magyarság ne asszimilálódjon, hanem megőrizve saját iskolarendszerét, a magyar tannyelvű iskolahálózat segítségével, annak keretein belül nyújtson kurrens, a társadalomban hasznosítható tudást, mind az anyanyelv, mind az államnyelv, mind pedig az idegen nyelvek oktatásának a vonatkozásában.

Aki figyelemmel kíséri az ukrainai oktatáspolitikai helyzet alakulását, az tudja, hogy 2017 óta, az akkor elfogadott új oktatási törvény óta a kárpátaljai magyar közösség folyamatos politikai, érdekvédelmi harcot folytat a magyar tannyelvű iskolahálózat megőrzéséért. Jelen munkának nem tárgya ennek az oktatáspolitikai környezetnek a vizsgálata, mindössze annyit kíván leszögezni, hogy a közösség megmaradása, nyelvének, identitásá-

nak megőrzése szoros kapcsolatban van az anyanyelvű iskolahálózattal, és legfőképpen azzal az oktatási tartalommal és eredményekkel, amit ez az iskolahálózat az anyanyelv, az államnyelv és az idegen nyelv oktatásának viszonylatában elér, közvetít.

Nyelv és társadalom valós kapcsolata és kölcsönhatása igen szemléletesen lemérhető, bemutatható például, ha nyomon követjük a kárpátaljai magyar iskolákért és iskolákban a 2000-es évek kezdete óta folyó munkát, tantárgypedagógiai reformot.

Jelen fejezetben a fent vázolt nyelvi tervezési koncepció leghangsúlyosabb elemét vizsgálom. Azt, hogy a kárpátaljai magyar nyelvészeti kutatások eredményei hogyan, milyen célla, milyen módszerek segítségével lettek hasznosítva egy anyanyelvi nevelési reform során, melynek célja a kárpátaljai magyar iskolákban folyó anyanyelvi nevelés teljes szemléleti, tartalmi és tantárgy-pedagógiai megújítása volt.

Beregszászi Anikó (2012: 14) A lehetetlent lehetni című könyvében összefoglalja, mi kell egy ilyen tantárgy-pedagógiai, tartalmi-szemléleti reformhoz. Öt szükséges összetevőről beszél: (1) a nélkülözhetetlen alap kutatási eredményekről, (2) ezeknek a leszivatkozásáról, kodifikálásról az oktatásban (tantervek, tankönyvek, módszertani útmutatók segítségével), (3) a magyar szakos tanárképzés szemléleti megújításáról, (4) a gyakorló, a pályán lévő magyarszakos tanárok továbbképzéséről és (5) a tudományos utánpótlás nevelésnek a fontosságáról.

Ha összevetjük ezeket a felsorolt összetevőket a Rákóczi Főiskola Filológia tanszékén és Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóintézetében folyó munka eredményeivel, akkor elmondhatjuk, mind az öt tényezőnek megfelelő, eleget tevő munkát folytattak az elmúlt évtizedekben. A szükséges alap kutatásokról és azok eredményeiről az előző fejezetben már esett szó. A másik négy összetevő kapcsán említsük meg, hogy a Rákóczi Főiskolán 2004 óta folyik magyarszakos tanárképzés (3. összetevő), melynek keretein belül a magyar mint anyanyelv tanításának szemléleti, tartalmi és módszertani megújítására készítik a hallgatókat, additív, hozzáadó szemléletű tantárgy-pedagógiát tanítva, külön hangsúlyt fektetve a kárpátaljai magyar nyelvhasználat jelegzetességeinek, nyelvkörnyezeti sajátosságainak a közvetítésére, főként a közösségről szóló szociolingvisztikai és szociodialektológiai kutatásokra alapozva (bővebben lásd pl. Beregszászi–Dudics Lakatos 2023).

A magyarszakos tanárképzés a Filológia tanszék keretein belül történik, mely tanszéken ukrán szakos és angol szakos tanárképzés is folyik. Ez lehetőséget ad arra, hogy a közösség fentebb vázolt nyelvi tervezési céljainak elérését segítő a magyarszakos tanárok mellett olyan angol szakos tanárokat és a nemzetiségi iskolák (a magyar tannyelvű iskolák) számára olyan ukrán szakos tanárokat képezzenek, akik azonos tudományos és

szemléleti alapokon nyugvó nyelvszemléletet és tantárgy-pedagógiai szemléletet sajátítanak el (Vö. Bárány, Beregszászi, Gazdag 2022).

A Rákóczi Főiskola alapítása óta szorosan együttműködik a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetséggel és Ukrajna Oktatási Minisztériumának megyei Pedagógustovábbképző Intézetével, így a Filológia tanszék tanárai is rendszeresen tartanak képzéseket és továbbképzéseket gyakorló iskolai magyartanárok számára (4. összetevő).

Az 5. összetevő kapcsán megállapíthatjuk, hogy a Rákóczi Főiskola, annak Filológia tanszéke, valamint az intézmény égisze alatt működő, kifejezetten a tehetséggondozás céljával létrejött Genius Jótekonysági Alapítvány létrejötte óta komoly tudományos utánpótlásnevelési munkát folytat. Számos ösztöndíjprogram, kutatási és publikálási lehetőség adott a tudománnyal foglalkozni akarók számára. Mivel ennek a kérdésnek a tanulmányozása nem tartozik jelen munka tárgyához, az utánpótlás eredményességének szemléltetésére nézzük egyetlen példát: a Rákóczi Főiskola Filológia tanszékének hivatalos honlapja szerint a tanszéknek jelenleg 42 oktatója van. Az oktatói profilokat tanulmányozva azt látjuk, hogy ebből 18-an az intézmény végzősei, akik közül 13-an már tudományos fokozat és/vagy cím birtokosai is (<https://kmf.uz.ua/hu/a-foiskola-egysegei/tanszekek/filologia-tanszek/>). A Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont összes kutatója (az intézet alapítása óta) a Rákóczi Főiskolán diplomázott, beleértve a kutatóközpont jelenlegi vezetőjét is (<https://hodinkaintezet.uz.ua/az-intezet-munkatarsai/>).

A fent említett szükséges 5 összetevő közül a leghangsúlyosabb a második: a kutatási eredményeknek a gyakorlati hasznosítási mechanizmusa. Ez a fejezet ennek a munkának a bemutatásáról akar szólni.

Beregszászi — Dudics Lakatos (2023: 9-10) írja, hogy “ A kárpátaljai magyar közösségnek története során ritkán volt alkalma az élet napfényes oldalán sütkéreznie. (...) A ritka napfényes pillanatok közé tartoznak az elmúlt 22 évből a 2000-es évek óta az anyanyelv oktatásának megújításáért tett erőfeszítések”. Munkámnak ebben a fejezetében ezekről az erőfeszítésekről akarok írni, a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés megújításának történetéről, példázva, hogyan lehet a tudomány egy közösség gyakorlati hasznára.

3.1. A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés megújításának céljai

Ahhoz, hogy átlássuk annak a folyamatát, hogy a kárpátaljai magyar tudósok és kutatók mikor mit miért tettek, és hogyan lett ebből egy eredményes anyanyelvoktatási reform, “ismételjük meg” a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés céljai.

A kárpátaljai magyar közösség megfogalmazta nyelvi tervezési, azon belül oktatástervezési céljait, melynek lényege az anyanyelvdomináns kétnyelvűség kialakítása az államnyelv és egy idegen nyelv megfelelő szintű ismerete mellett, az anyanyelvű iskolahálózat, a magyar nyelv és kultúra értékének, helyi sajátosságainak és presztízsének megőrzésével (Vö. Beregszászi—Cserniczkó—Orosz 2001, Beregszászi 2002, Beregszászi 2012). A megvalósításhoz pedig az anyanyelvi nevelés reformjára volt szükség.

Beregszászi (2012) alapján megállapíthatjuk, hogy a szükséges szemléletváltás azonban csak jól átgondolt oktatási stratégiai döntések segítségével volt megvalósítható a **Milyen volt? - Miért akarunk változtatni? - Hogyan lehet ezt elérni? - Milyen legyen?** négyes tengely mentén.

A **milyen volt** a korábbi ideológia és annak következményei az anyanyelvi oktatás szemléletében kérdésre a következő összefoglalást adhatjuk:

- a felcserélő szemlélet dominanciája az anyanyelv oktatásában,
- az egynormájú nyelvi eszmény követése,
- a kétnyelvűség nyelvi hatásainak és következményeinek negatív megítélése, megbélyegzése,
- a nyelvjárások és nyelvjárási jelenségek negatív megítélése, megbélyegzése,
- a nyelv valós használati lehetőségeit figyelmen kívül hagyó grammatika-központú oktatás.

Miért jött el az ideje a szemléletváltásnak? Elsősorban a közösségi hasznosíthatóság érdekében, illetve mert ahogy megváltoztak a kárpátaljai magyar közösség lehetőségei, úgy váltak túlhaladottá, cáfolhatóvá, akár vállalhatatlanná a korábbi ideológiák mentén kialakított szemléletmód elemei. Mindezek után megtörtént közösségi viszonylatban a problémafelvetés, majd fokozatosan tudományos eredmények, alapkutatások igazolták a korábbi ideológiák mentén alakított szemlélet létjogosulatlanságát, eredménytelenségét (lásd pl. Beregszászi-Cserniczkó-Orosz 2001, Beregszászi 2002, Beregszászi 2004, Cserniczkó szerk. 2003, Beregszászi-Cserniczkó 2004a, 2004b, Beregszászi-Cserniczkó 2007a, 2007b Karmacs 2007, Kontra 2010). Kimondatott továbbá közösségi szinten, hogy a korábbi, az oktatásban uralkodó szemlélet nem felel meg a kurrens, elfogadható társadalmi-politikai, közösségi normáknak, pl. nyelvi emberi-jogi feltételeknek. (Beregszászi—Cserniczkó 2004b, Beregszászi—Cserniczkó 2007a, 2007b)

A szemléleti reform elméleti, stratégiai szinten tehát azt jelenti, tudjuk, **mi helyett**, és tudjuk, **mit** akarunk. Az anyanyelv oktatásának viszonylatában a következőket:

- felcserélő helyett hozzáadó szemlélet alkalmazását,

- egynormájúság helyett a nyelvi változatosság tényére építő tantárgy-pedagógiai stratégiát,

- a kárpátaljai magyar nyelvhasználat valós lehetőségeinek és elemeinek a figyelembe vételét az oktatás során,

- a kétnyelvűségnek és összes nyelvi velejárójának mint természetes állapotnak az elfogadását és megjelenését az oktatásban,

- hozzáadó szemlélet alkalmazását a nyelvjárási jelenségek megítélésében,

- a valós élethelyzetekben hasznosítható nyelvi tudás közvetítését kommunikációközpontú oktatás segítségével.

Az iskolai anyanyelvi nevelés egyik legfontosabb feladata, hogy felkészítse a tanulókat mindazon nyelvi kihívások megoldására, kezelésére, amelyekkel az iskolában és az iskolán kívül találkozhatnak. Ezért nem mindegy, hogy ezt milyen szemléletben, milyen tudományos kutatási eredmények figyelembe vételével, azokra alapozva teszi.

A kárpátaljai magyar anyanyelvű oktatás célja az kell legyen, hogy additív, hozzáadó szemléletben tanítsa a tanulók anyanyelvét, a standard nyelvváltozat és használati köre mellett tudatosítsa a helyi nyelvjárási jellegzetességek használati körét, valamint a nyelv változatosságát funkcionális megközelítésben, kontrasztív módszereket alkalmazva. (Vö: Beregszászi-Csernicskó 2007, Beregszászi 2009, Beregszászi 2011a, 2011b). Ennek a szemléletváltásnak a társadalmi, közösségi hozadéka pedig az, hogy a tanulók kommunikatív kompetenciájának szerves részévé válik a beszédhelyzethez automatikusan igazodó (szóbeli és írásbeli) nyelvhasználat képessége. A nyelv használat közbeni alakulásának ténye és alakításának képessége pedig a mindennapi eredményes kommunikáció feltétele.

A reform leglényegesebb lépése a gyakorlatba ültetés: a *hogyan?* újragondolása, ennek megfelelően az anyanyelvi oktatás tartalmi és stratégiai (problémamegoldó) feltételeinek egyeztetése, az összhang kialakítása oktatástervezési lépések segítségével. Ezután következik a szemléletváltás alapjait jelentő tudományos eredmények beépítése az oktatás folyamatába és mindennapi gyakorlatába (Vö. Beregszászi 2012).

3.2. Az Iskola 2000 vizsgálat

A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelési reform kezdeti dátumát nem könnyű meghatározni. Ha a kézzel fogható eredmények megjelenését tekintjük, akkor 2005 lenne a kezdeti dátum, az új szemléletű Magyar nyelv tanterv megjelenése, amiről később még lesz szó. Ha az első egyértelműen az oktatásra vonatkozó hatékonyságvizsgálatot tekintjük a kezdetnek, akkor 2000, mert ez volt az első nagyszabású iskolai kutatás éve. De tekinthetjük

kezdeti dátumnak 1995-öt is, amikor a Szovjetunió széthullása után először mozdult meg valami látványosan a kárpátaljai magyar nyelvész-társadalomban az abban az évben megrendezett Élőnyelvi Konferencián.

Beregszászi—Dudics Lakatos (2023) könyvükben a 2000-es évet tekintik korszakhatárnak, minden korábbi eseményt pedig előzménynek. A továbbiakban magam is ezt a felosztást követem. (Vö. Beregszászi—Dudics Laakatos 2023:11-16)

Az előzmények közül egyértelműen kiemelendő az 1995-ben Ungváron megrendezett 8. Élőnyelvi Konferencia, melynek témája a kisebbségi iskolai nyelvhasználat volt (kötetben lásd: Cserniczkó – Váradi szerk. 1996). Az 1995-ben Ungváron rendezett Élőnyelvi Konferencián (melynek szervezői az MTA Kontra Miklós által vezetett Élőnyelvi osztálya és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség voltak) egymással párhuzamosan több kutató vetette fel az iskolai oktatásnak, a tankönyveknek, tanterveknek a nyelvi változatossághoz, a nyelvváltozatokhoz, stílusregiszterekhez való viszonyát kisebbségben, illetve ezen kérdéseknek a nyelvideológiai hátterét (Lanstyák 1996, Simon 1996, Beregszászi—Cserniczkó 1996, Fedinec 1996, Bagu 1996, Sándor 1996, Vörös 1996 stb.). Irányt mutatott a kutatóknak a jövő vizsgálati kérdéseit illetően a szociolingvisztika egyik legnagyobb élő szaktekintélyének, Peter Trudgillnak az előadása, aki – a zavaros 90-es években kisebbséjé szentációként – személyesen részt vett az ungvári szakmai fórumon, ahol az olvasókönyvek és a nyelvészeti ideológia összefüggéseire világított rá szociolingvisztika nézőpontból (Trudgill 1996).

Ezen a konferencián hangzott el a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés tartalmához kapcsolódóan az az előadás (Beregszászi—Cserniczkó 1996), amely először vizsgálta szociolingvisztika nézőpontból, a nyelvi változatosság felől a kárpátaljai magyar iskolák magyar nyelv tankönyveit, és jutott arra a következtetésre, hogy kisebbségi helyzetben különösen fontos az iskolai tankönyvek nyelvszemléletének a vizsgálata. Ennek az előadásnak a keretében hangzott el először tudományos fórumon, hogy a kárpátaljai magyar iskolákban akkor használatban lévő tankönyvek jellemzője az egynormájú és egynyelvű nyelvszemlélet (Beregszászi—Cserniczkó 1996: 34–35). Itt fogalmazódott meg először az az azóta sokat emlegetett gondolat is, miszerint: "...a kárpátaljai magyarnyelv-tankönyvek elsősorban és szinte kizárólagosan az elméleti tudnivalókra helyezik a hangsúlyt, a gyakorlati felhasználás a háttérben marad. Kommunikációközpontú, a helyzethez automatikusan igazodó nyelvhasználatra nevelő tankönyvek helyett nagyrészt körmönfontan grammatizáló, a nyelvi változatokat és változatosságot csak felületesen, elméleti szempontból érintő könyveink vannak, amelyek nagy mennyiségű memorizálandó tan-

anyagot halmoznak fel ugyan, de a tanultaknak az életben való felhasználására nem készítik fel tanulóinkat” (Beregszászi – Cserniczkó 1996: 35). Végezetül elhangzott az is, hogy ha eredményes anyanyelvoktatást szeretnénk, akkor gyökeres szemléletváltásra lesz szükség (Beregszászi – Cserniczkó 1996: 36).

Az előzmények számbavételénél segít Beregszászi— Dudics Lakatos 2023-as monográfiája, mely retrospektív módon foglalja össze a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés történetének előzményeit. Könyvük egyik érdekessége, hogy Beregszászi Anikó maga az egyik alakítója is volt kezdetektől ennek a folyamatnak, így meglátásaik — a tudományos objektivitás megőrzésének szándéka mellett — olyan “kulisszatitkok” ismeretét is feltételezi, melyek hozzásegíthetik az olvasót a folyamatok jobb megértéséhez. A szerzőpáros gondolati ívét követve az előzmények közül ki kell emelnünk Cserniczkó István 1998-ban megjelent *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)* című monográfiáját, amely az első sokszempontú nyelvi, nyelvkörnyezettani munka a kárpátaljai magyarságról (Cserniczkó 1998), és a Beregszászi Anikó, Cserniczkó István, Orosz Ildikó (2001) által írt *Nyelv, oktatás, politika* című kiadvány, melyben először fogalmazódtak meg a kárpátaljai magyar közösség hosszú távú nyelvi tervezési és oktatástervezési céljai, az anyanyelv, az anyanyelvű kultúra megőrzésének igénye és az iskolai oktatás összefüggései. Mint munkánkban korábban már vizsgáltuk: ebben a kötetben olvashattuk először, hogy a közösség oktatástervezési és nyelvi koncepciójának a lényege az anyanyelvdomináns kétnyelvűség kialakítása, az anyanyelv mind szélesebb körű használata mellett az államnyelv és egy idegen nyelv ismeretének a szükségessége.

Az anyanyelvoktatás szemléletváltásának igénye megjelent ugyan a 8. Élőnyelvi Konferenciának köszönhetően a tudományos közbeszédben, de Cserniczkó István 1998-as monográfiájáig (Cserniczkó 1998) nem állt a közösség rendelkezésére olyan összefoglaló igényű, nyelvi, nyelvpolitikai, nyelvkörnyezettani, oktatáspolitikai, nyelvhasználati szempontú tudományos alapmunka, melyre építve a közösség jövőbeli nyelvi tervezési és oktatástervezési céljai, koncepciója megfogalmazhatóak lettek volna. A monográfia a Kontra Miklós sorozatszerkesztésében *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című sorozat első köteteként jelent meg.

Ez a könyvsorozat, illetve a könyvsorozat mögött álló kutatássorozat igen jelentős a magyar szociolingvisztika történetében. Mérföldkő, mert a rendszerváltás után elsőként a Kontra Miklós vezette *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című kutatás keretében irányult a figyelem a határon túli magyar közösségek tudományos igényű vizsgálatára. A kutatás során határon túli és magyarországi nyelvészek közös munkával

elkészítették a Magyarországgal szomszédos országok kisebbségi magyar nyelvhasználatának szociolingvisztikai elemzését Trianontól az 1990-es évek közepéig. A kutatók egy-egy szempontok szerint és azonos szerkezetben tárgyalták a kisebbségi magyarok demográfiai jellemzőit, politikai, oktatási, kulturális és vallási helyzetét, a nyelvekhez fűződő attitűdöket és a nyelvi konfliktusokat, a nyelvi jogokat, a magyar nyelv szerepét az oktatásban, a közigazgatásban és a tömegtájékoztatásban. A szigorúan nyelvészeti részek a kétnyelvűség hatásait írták le, a magyar nyelv magyarországi és határon túli változatai közötti nyelvi azonosságokat és különbségeket mérték fel és elemezték. A kutatás eredményei könyvsorozat keretében, hat kötetben jelentek meg folyamatosan Kontra Miklós szerkesztésében 1998-tól 2020-ig (Cserniczkó 1998, Göncz 1999, Lanstyák 2000, Szépfalusi–Vörös–Beregszászi–Kontra 2012, Fancsaly–Gúti–Kontra–Molnár Ljubic–Oszkó–Siklósi–Zagar Szentesi 2016, Péntek–Benő 2020). Az első kötet szerzője Cserniczkó István, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatója volt, aki később a főiskola Limes Társadalomkutatói Intézetének, majd a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontnak alapítója és vezetője, az intézmény jelenlegi rektora (Vö. Beregszászi—Dudics Lakatos 2023). Mindezt talán azért érdemes felidézni, mert egy olyan fontos origóról beszélünk, ami irányt szabott és a mai napig meghatározza a kárpátaljai magyar közösségben futó nyelvészeti kutatások szemléletét, érdeklődési körét, céljait, irányait.

Ez az irány vezetett a közösség már sokat emlegetett első nyelvi tervezési és oktatástervezési koncepciójához, mely a 2000-es évek elején öltött végleges formát Beregszászi—Cserniczkó—Orosz 2001-es *Nyelv, oktatás politika* című könyvében és részletesebben Beregszászi Anikó 2002-es doktori értekezésében. A közösségben és a szakirodalomban is azóta sokat emlegetett gondolata ennek a koncepciónak a “Vigyázó szemetek (Budapestén át) Brüsszelre és Kijevre egyszerre vessétek!” gondolatot (Beregszászi—Cserniczkó—Orosz 2001:118), mely a közösség nyelvi tervezési stratégiáira utal, melynek része az anyanyelvdomináns kétnyelvűség, az államnyelv ismerete és idegen nyelv(ek) ismerete, valamint arra is, hogy a közösség megmaradásnak egyaránt feltétele az anyaországgal való szoros kapcsolat, az ukrán társadalomban, közéletben való részvétel és az Európai Unió irányába való nyitás és nyitottság.

Bár ez az oktatástervezési koncepció 2001-ben és 2002-ben vált a tudományos közélet és a szakma számára hozzáférhetővé, a gondolat természetesen már korábban, az 1990-es évek legvégén elkezdett érlelődni, és ez vezetett a kutatási értelemben mérföldkönek számító Iskola 2000 vizsgálatig.

Az 1990-es évek végére egyre gyakrabban fogalmazódott meg kritika a kárpátaljai magyar iskolákban folyó anyanyelvi neveléssel szemben. Kirajzolódni látszott, hogy a korábban érvényes felcserélő, előíró, nyelvművelő szemléletű anyanyelvoktatás nem kellőképpen eredményes, és tudományos alapjai is elavultak. De valós, empirikus tudományos eredmények ennek igazolására nem álltak a rendelkezésünkre egészen 2000 tavaszáig, az Iskola 2000 néven ismertté vált hatákonyságvizsgálatig. Az Iskola 2000 tulajdonképpen azt a tudományos közbeszédben addigra már megfogalmazott állítást akarta ellenőrizhető formában megerősíteni vagy cáfolni, ami szerint az iskolákban folyó felcserélő szemléletű anyanyelvoktatás nem hatékony, sok tekintetben eredménytelen.

A szubtraktív anyanyelvoktatás egynormájú szemlélete szerint a magyar nyelvváltozatok közül csak az irodalmi nyelvnek (standard változatnak) van értéke, minden más nyelvhasználati jellegzetesség, nyelvjárási változat ehhez mérten "hiba". Az ilyen szemléletre épülő anyanyelvoktatás célja az volt, hogy az iskolában a tanulók nyelvhasználatából eltüntessen, kiírtson minden nem standard elemet, használatukat helytelennek, hibának minősítve. Az Iskola 2000 tulajdonképpen empirikus eszközökkel próbálta megmérni, sikerült-e ennek a szemléletnek elérni a kitűzött célját, megalkotja-e a kárpátaljai magyar iskola az oktatási folyamat végére, az érettségire a tökéletes standard magyar beszélőt. Sikerült-e a homogenizáló, felcserélő szemléletnek legyűrnie a nyelvjárási és kontaktusjegyeket mutató otthonról hozott alapnyelvváltozatot az iskolai évek alatt? (Vö. Beregszászi 2012, Csernicskó szerk. 2003, Beregszászi 2002, Beregszászi—Márku 2003).

Az Iskola 2000 vizsgálat több szempontból is a kárpátaljai magyar nyelvészeti kutatások legnagyobb büszkesége. Más határon túli magyar közösségekhez képest is újdonságnak számított, akkortájt sehol hasonló, a vizsgált közösséget teljesen lefedő, ún. teljes mintával dolgozó hatákonyságvizsgálat nem volt. Az Iskola 2000 szociolingvisztikai és szociodialektológiai szemléletű, a kétnyelvűségkutatás legmodernebb eredményeit is figyelembe vevő változóvizsgálat volt.

Az Iskola 2000 a mai napra sem veszített jelentőségéből. Sőt, mivel a jelen társadalom-politikai és oktatáspolitikai körülményei között szinte esély sincs egy hasonló kaliberű vizsgálat kivitelezésére, egyelőre továbbra is unikális a maga nemében.

Idézzük fel a vonatkozó szakirodalom (Beregszászi 2002, Beregszászi—Márku 2003, Beregszászi 2012) alapján, mik voltak a vizsgálat főbb jellemzői:

- a) jól eprezentálja a megcélzott mintát, az egy évvel az érettségi előtt álló tanulókat a magyar iskolákból,

- b) oktatáspolitikailag nyílt és kedvező időszakban készült, egy nyitott közeg összefogásának az eredménye,
- c) modern kutatómódszertannal készült,
- d) eredményei széles körben publikálásra és hasznosításra kerültek.

A vizsgálat a nevét a naptári évről és a közegről kapta, melyben folyt: Iskola 2000.

2000 tavaszán a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán működő LIMES Társadalomkutató Intézet Csernicsekó István vezetésével Kárpátalja hat akkori, részben magyarlakta járásában (Ungvári, Munkácsi, Beregszászi, Nagyszőlősi, Técsői és Huszti)² 29 település 37 oktatási intézményében összesen 675, magát magyarnak valló és a kérdőív magyar nyelvű kitöltésére vállalkozó, egy évvel az érettségi előtt álló középiskolást kérdezett meg. A 675 adatközlő közül 645 (95,6%) magyar, 30 pedig (4,4%) ukrán nyelven tanult. A magyar nyelven tanulók közül 19 fő nem hagyományos értelemben vett középiskolás volt, hanem a Munkácsi Tanítóképző magyar tagozatának hallgatója. (A tanítóképzőbe az általános iskola elvégzése után felvételiznek a diákok, és a négyéves képzés végén középfokú *elemi iskolai tanító* végzettséget ad.)

2000-ben Kárpátalján összesen 989 diák állt 30 település 37 magyar tannyelvű középiskolájában egy évvel az érettségi előtt. A vizsgálat során ebből összesen 29 település 36 iskolájában 626 tanulót kérdeztek meg³, ami az összes magyar nyelven tanuló kárpátaljai középiskolás 63,3%-a, megkérdeztek gyakorlatilag mindenkit, aki aznap, amikor a kutatócsoport a vizsgálatot végezte, volt iskolában. A minta tehát jól reprezentálja az adott célcsoportot.

Az adatlapon háromféle feladattípussal számos nyelvi változó használatáról, megítéléséről gyűjtöttünk adatokat.

Az alábbi feladattípusokat használtuk.

- > Mondatjavító (MJ) típus: *Jónak tartod-e az alábbi mondatokat? Ha nem, javítsd őket úgy, ahogyan szerinted jók lennének.*
- > Mondat-kiegészítő (MK) típus: *Írj a pontok helyére egy odaillő végződést vagy szót!*
- > Mondatválasztó (MV) típus: *Az alábbi mondatok közül karikázd be az egyiket, azt amelyik szerinted természetesebb!*

² Ebben a hat akkori járásban él a kárpátaljai magyarok 97%-a, és ezen járásokon kívül nincs magyar tannyelvű középiskola Kárpátalján (Beregszászi–Csernicsekó–Orosz 2001: 41).

³ Összesen 675 adatközlőnk volt. Ebből 30 ukrán tannyelvű osztályban/iskolában tanult, 19-en pedig a Munkácsi Tanítóképző magyar csoportjának diákjai voltak: tehát $675 - (30 + 19) = 626$ adatközlő.

A vizsgált változók a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatában jelen lévő nyelvjárási és kontaktusváltozók voltak: például a felcserélő szemlélet által erősen stigmatizált suksükölés (a -t végű igék kijelentő módja) és nákozás (az alanyi iktelen ragozás, feltételes módú egyes szám 1. személyű -nVk⁴ toldalék illeszkedése), az -e kérdőszócska szórendi helye, az inessivusi szerepben használt -bV, a *kell* állítmány jövő ideje, a *hová?* kérdésre felelő -nál/-nél helyhatározórag -hoz/-hez/-höz helyett (*nálunk/hozzánk*), a hasonlítás kifejezése (standard v/nyelvjárási -tól/-től)

A vizsgálat során a lexikai kölcsönzés három típusának (közvetlen kölcsönzés, jelentéskölcsönzés és hangalakkölcsönzés) teszhelyzetben való használatáról is gyűjtöttünk adatokat (pl. a *bulocska* 'zsemle', és *büfé*, *kiírat* (újságot előfizet jelentésben), *gruzin* és *bufet/grúz* és *büfé*).

A felcserő szemlélet által talán legerősebben stigmatizált jelenségek, a suksökölés, a szukszükölés, a nákozás használatát/elfogadását például az alábbi feladatokkal vizsgáltuk.

Suksükölés:

V_112. Ha Béla rosszul válogassa meg a barátait, pórul jár. (MJ) Standard: *válogatja*.

V_202. Én látom az összefüggéseket, de ő nem lá... (MK) Standard: *látja*.

V_309. Menj odébb, mert Mari nem lássa téled a tévét. (MJ) Standard: *látja*.

V_412. (a) Gyorsan megkössük az egyezséget, és már megyünk is.

(b) Gyorsan megkötjük az egyezséget, és már megyünk is. (MV) Standard: *megkötjük*.

Szükszükölés:

V_101. A plakátragasztó egész nap ragassza a plakátokat. (MJ) Standard: *ragasztja*.

V_203. Attila mindig időben megcsinálja a leckét, Mónika pedig elhala ..... másnapra. (MK) Standard: *elhalasztja*.

V_310. Mikor osztatok már el a kártyát? (MJ) Standard: *osztjátok*.

V_405. (a) A jó testvérek mindig igazságosan oszták el a csokit?

(b) A jó testvérek mindig igazságosan osztják el a csokit? (MV) Standard: *osztják*.

Hiperkorrekt kijelentő módú igealak (suksük):

V_104. Kérem, nyitja már ki az ajtót, be szeretnék menni! (MJ) Standard: *nyissa*.

---

⁴ A V a vokális (magánhangzó) jele. A nyelvészetben a -nVk-hoz hasonló rövidítéssel azt jelölik, hogy a két mássalhangzó között magánhangzók váltakoznak; ebben a konkrét esetben az *á* és az *é*: -*nák/-nék*.

V_204. Azt akarom, hogy ő nyi..... ki azt ajtót. (MK) Standard: *nyissa*.

V_417. (a) Látja be, nekem van igazam!

(b) Lássa be, nekem van igazam! (MV) Standard: *lássa*.

Hiperkorrekt kijelentő módú igealak (szukszük):

V_107. Nem akarom, hogy Nándor elhalasztja a döntést! (MJ) Standard: *alhalassza*.

V_205. Kis János azt kérte, hogy a bizottság tekintszen el attól, hogy őt megvála..... elnöknek. (MK) Standard: *megválassza*.

V_414. (a) Nem akarom, hogy a lányom ezt a fiút választja!

(b) Nem akarom, hogy a lányom ezt a fiút válassza! (MV) Standard: *válassza*.

Nákozás:

V_110. Én nem tudnák úgy viselkedni, mint te. (MJ) Standard: *tudnék*.

V_207. Szívesen táncoln..... veled – mondta Péter Tamarának. (MK) Standard: *táncolnék*.

V_402. (a) Ha lenne időm, várnák még egy kicsit.

(b) Ha lenne időm, várnék még egy kicsit. (MV) Standard: *várnék*.

V_410. (a) Tudnék én jobban is tanulni, ha akarnék.

(b) Tudnák én jobban is tanulni, ha akarnák. (MV) Standard: *tudnék*.

A vizsgálat eredményeinek a feldolgóza során a kutatók amellet, hogy empirikus adatokhoz jutottak a kárpátaljai magyar közösség egy szegmensének valós nyelvhasználatáról, arra a kérdésre keresték a választ, hogy hatékony-e a kárpátaljai magyar iskolákban folyó anyanyelvi nevelés.

Mindig lehet vitatkozni azon, hogy valami jó vagy nem jó, egyetértünk egy szemlélettel, egy ideológiával vagy nem, azonosulunk-e vele vagy nem. De a számokkal, az empirikus adatokkal, a számszerűsített eredményekkel nem lehet vitatkozni. Mondhatjuk úgy is, hogy az Iskola 2000 eredményei számszerűsítették a gyanút, ami innentől már nem is gyanú, hanem tény: a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés 2000-ben, az akkor és addig alkalmazott felcserélő módszerű anyanyelvoktatási modellel eredménytelen, nem hatékony, nem ad hasznos tudást.

Tehát arra a kérdésre, hogy hatékony-e a kárpátaljai magyar iskolákban folyó anyanyelvi nevelés a magyar órákon, a válasz az, hogy: nem (lásd Beregszászi 2022, Beregszászi – Márku 2003, Beregszászi – Csernicsekó 2007). Ha a cél az volt, hogy a tanulók a saját, otthonról hozott nyelvváltozataik helyett elsajátítsák az egynormájú nyelv szemlélet szerinti

ideális mintát, az irodalmi nyelvet, hát akkor az Iskola 2000 alapján kijelenthetjük, hogy ez nem sikerült.

De több szempontból megéri egy kicsit részletesebben felidézni az Iskola 2000 vizsgálatot egy ilyen áttekintésben. Az eredmények erőteljesen megkérdőjelezték a felcserélő szemlélet hatékonyságát, és megmutatják, hogy a kárpátaljai magyar iskolások zöme nyelvjárási alapú alapnyelvváltozatot használ akkor is, amikor a standard lenne az odaillő. A kárpátaljai magyar középiskolások feladattól függően 1,5 és 40,5% közötti arányban hagyták javíthatlanul/választották/produkálták a nem-standard, suksükölő változatokat. A szuksükölők aránya még magasabb: a nem-standard válaszok feladatonként változó arányban 16,5 és 58,5% között fordultak elő. A suksükölést elkerülni szándékozó hiperkorrekt változatok elfogadási/produkálási, ill. választási aránya 8,4 és 28,9% között mozog. A túlhelyesbített változatok aránya az MJ feladatnál 40,3%, az MK-nál 32,3%, a MV-nél pedig 14,7%. A nákozó középiskolások aránya a minta egyötöde és kétharmada között ingadozik (részletesen: Beregszászi 2002, Beregszászi – Márku 2003).

Összességében az Iskola 2000 eredményei alapján kijelenthetjük, hogy a kárpátaljai magyar középiskolások reprezentatív mintájának jelentős része egy évvel az érettségi előtt, illetve egy évvel a grammatika-oktatás befejezését követően írásbeli tesztfeladatok megoldása közben erősen stigmatizált, nem-standard változatokat használt vagy fogadott el helyesnek. **A nem-standard válaszok előfordulási/produkálási/választási aránya 1,5% és 92,6% között ingadozik.** Az adatok azt igazolták, hogy a vizsgált populáció jelentős része az érettségi előtt egy évvel nem volt tisztában azzal, hogy iskolai tanórán, írásbeli nyelvi tesztfeladatok megoldása közben olyan nyelvi változatokat használ, illetve hagy javíthatlanul (fogad el helyesnek), amelyek a magyar nyelvvel (és a magyar nyelvközösség) szerint erősen stigmatizáltak, formális helyzetekben való használatuk rendszerint megbélyegzést von maga után és a felcserélő szemlélet szerint használatuk helytelen, ergo hiba. A vizsgálat adatai rámutattak arra, hogy kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés hatékonysága számos nyelvi változó presztízsváltozatának elsajátíttatása terén alacsony. Vagyis immár empirikus adatokra hivatkozva lehetett kijelenteni: a felcserélő szemlélet a kárpátaljai magyar iskolák anyanyelvoktatásában kudarcot vallott (Vö. Beregszászi— Csernicsekó 2007, Beregszászi 2002, Beregszászi 2012, Beregszászi — Dudics Lakatos 2023).

3.3. A 2005-ös Magyar nyelv tanterv, ami kodifikálja az additív anyanyelvoktatási szemléletet

Az Iskola 2000-rel bizonyítást nyert eredménytelenség okait keresve azt látták a kutatók, hogy a kárpátaljai magyar iskolák nagyrészt az 1980-as évekből készült tantervek alapján dolgoztak még az 1990-es években is, és bár a tantervekben elvileg nagy hangsúlyt kaptak a nyelvhelyességi kérdések (lásd pl. Tanterv 1981, Imre szerk. 1987), az iskolai oktatás során használt magyarnyelv-tankönyvek – amint azt Beregszászi és Csernicsekó (1996) elemzésükben kimutatták – a grammatika-oktatásra helyezik a hangsúlyt. Ha szólnak is a kárpátaljai magyar tantervek, tankönyvek a nyelvjárások vagy egyéb nem-standard nyelv-változatok jelenségeiről, akkor azt kivétel nélkül szubtraktív (felcserélő) szemléletben tesszik: a standard változatot egyedül helyesként felfogva a nem-standard jegyeket örökre ki akarják irtani a tanulók nyelvhasználatából. Az egyik Tanterv (1981: 11) például így fogalmaz: „a tanulók beszédmodora vidékenként változik, vagyis más-más hibákat követnek el”. Mivel azonban nem konfrontálják a standard és nem-standard nyelvi jegyeket, nem tudatosítják a tanulóknak, hogy mely változatok tartoznak a standard, ill. a nem-standard jegyek közé. Vagyis ahhoz a western-hóshöz hasonlatosak, akik nem töltenek és nem céloznak, csak lőnek, nem foglalkozva azzal, kit, mit találnak el.

Az Iskolai 2000 eredményeiből az is egyenesen következett, hogy a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés átalakításra szorul. Megfogalmazódott a gondolat, hogy az anyanyelvi nevelés hatékonysága és a standard változat elsajátításának sikeressége is nagyobb lehetne, ha a tanárok, a tankönyvek és a tantervek az eddigi szubtraktív (felcserélő) helyett az *additív (hozzáadó)* szemléletet alkalmaznák (Beregszászi 2002, Beregszászi – Márku 2003, Beregszászi – Csernicsekó 2007, Beregszászi 2012): a standard változatokat nem a nem-standard elemek *helyett*, hanem *mellé* sajátíttatnák el, mégpedig úgy, hogy megtaníttatnák, mely szituációkban melyik változat használata helyénvaló. A magyar nyelvtudományban Gombocz Zoltán 1931-ben megjelent tanulmánya óta közismert, hogy „Helyes az a nyelvi kifejezés, amely egy nyelvközösség szokásával megegyezik, helytelen az, ami vele ellentétben áll. A nyelvszokás, a nyelvállapot relatív egyformasága helyhez és időhöz van kötve. Ebből természetszerűleg következik, hogy nincs egyetemes érvényű nyelvhelyességi norma; a nyelvhelyesség is tér és idő függvénye” (Gombocz 1931: 11). Vagyis: a nem-standard elemeknek is megvan a maguk helye, ahol használatuk helyénvaló.

Az Iskola 2000 eredményei alapján fogalmazódott meg az a gondolat is, hogy kárpátaljai magyarnyelv-oktatásnak az kell legyen a célja, hogy az iskolából kikerülő nyelvhelyesség automatikusan igazodjon a beszédhelyzethez (Beregszászi 2002, Beregszászi –

Márku 2003, Beregszászi – Cserniczkó 2007, Beregszászi 2012). S ezzel a céllal más kisebbségi közösségek nyelvészei is egyetértenek (lásd Lanstyák 1994). A nyelvi stigmatizáció ugyanis kisebbségi helyzetben súlyosabb, mint egynyelvű környezetben: a határon túli magyar kisebbségi polgárként és anyanyelve használata közben is megbélyegzés, diszkrimináció áldozata. Az iskolának tehát azt kellene közvetítenie, hogy az egyes nyelvváltozatok nyelvészetileg egyenértékűek, használatuk meghatározott helyzetekben helyénvaló, de társadalmi megítélésük és szerepük eltérő.

Véglegesen a gondolat, hogy az anyanyelvi oktatásnak és a pedagógusoknak szakítani kell az egynormájú szemlélettel. Iskoláinkban olyan tanterveket, tankönyveket kell alkalmazni, amelyek részletesen foglalkoznak a kárpátaljai magyar nyelvhasználat értékeivel, sajátosságaival, és segítenek használati körük meghatározásában, ám a választást a tanulóra, a nyelvhasználó kommunikatív kompetenciájára bízják.

Az a pedagógusi szemlélet, amely a nyelvjárási és egyéb nem-standard jegyek kiírását tűzi ki céljául, ahelyett, hogy azok mellé sajátíttatná el a standard elemeket, attól a jogától fosztja meg a tanulókat, hogy nyelvhasználatával kifejezhesse identitását: szolidaritását azok iránt, akiktől beszélni tanult, az iránt a szűk közösség iránt, amelyhez tartozik.

A 2000-es évektől kezdődően a beregszászi Rákóczi Főiskolán számos olyan kutatási eredmény született, mint azt jelen munka II. Fejezetében bemutattuk, amely a szociolingvisztika, a kétnyelvűségkutatás, a szociodialektológia szemléletében vizsgálja a kárpátaljai magyar közösség nyelvi helyzetét, nyelvhasználati sajátosságait.

Az első igazán jelentős, a kárpátaljai magyar közösségben pedig szó szerint kézzel fogható példája a tudományos eredmények társadalmi hasznosításának a 2005-ben megjelent Magyar nyelv tanterv. A tanterv jelentőségét mutatja, hogy számos elemzés tárgya lett a későbbiekben, több szakirodalmi elemzés is jelent meg róla és a jelentőségéről (pl. Beregszászi — Cserniczkó 2007, Beregszászi 2012, Beregszászi 2014, 2014a, 2014b, Beregszászi—Dudics Lakatos 2023). A tanterv főszerkesztője a Rákóczi Főiskola Nyelvészeti tanszékének (a mai Filológia tanszék korábbi neve) akkori vezetője, Kótyuk István volt, aki akkor már egy legenda volt a kárpátaljai magyartanárok körében, hisz évtizedeket tanított korábban az Ungvári Állami Egyetem magyar tanszékén, majd a Rákóczi Főiskolán, jelentős tantervírói és tankönyvírói gyakorlattal rendelkezett. Kótyuk István munkásságának nagy jelentősége van a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés reformjának kivitelében, a tanárképzésben betöltött szerepe mellett elsősorban tanterv- és tankönyvíróként. (Bárány – Beregszászi – Gazdag 2022).

Ez a jelentőség az új tanterv akpcsán abban rejlik, hogy a 2005-ben megjelent Magyar nyelv tanterv (Kótyuk és mtsai. 2005) próbálta elsőként kodifikálni és átültetni az oktatás mindennapi gyakorlatába a kutatási eredményeinkre alapozva a hozzáadó (additív) anyanyelv-oktatási szemléletet (vö. Beregszászi 2009, 2012).

Ukrajnában a 2005/2006. tanévben megkezdődött az európai normáknak megfelelő 12 évfolyamos iskolai képzésre való áttérés. Az átállás természetesen maga után a tantervek és tankönyvek átszerkesztését, átdolgozását is. Az ország 100-nál több magyar tananyvelvű iskolája számára az anyanyelv és az integrált irodalom (nemzeti és világirodalom) tanterveket az Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma által kiírt pályázatára a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség együttműködésében egy olyan munkacsoport készítette el, amely nyelvészekből, irodalmárokból és gyakorló tanárokból állt Kótyuk Istvánnak, a Rákóczi Főiskola Filológia Tanszéke akkori tanszékvezetőjének a vezetésével, aki a régió legnagyobb tapasztalattal rendelkező tanterv-írója, számos korábbi iskolai magyar nyelv tankönyv szerzője volt (részletesebben lásd: Bárány – Beregszászi – Gazdag 2022). A benyújtott tanterveket Ukrajna oktatási minisztériuma elfogadta, és hivatalosként ismerte el.

Ha nyelvtudományi megközelítésben vizsgáljuk meg a Magyar nyelv tanterv útmutatójában megfogalmazott és a tananyag tartalmában, bemutatásának szemléletében és szerkezetében többé-kevésbé következetesen alkalmazott koncepciót, akkor azt mondhatjuk: az új tanterv révén a kárpátaljai magyar iskolai anyanyelvi nevelés a modern nyelvtudomány és nyelvpedagógia alapelveire épül. A korábbi tantervekkel ellentétben nem a grammatika öncélú oktatását tekinti fő feladatának, hanem azt, hogy az iskolából kikerülők képesek legyenek minden helyzethez megtalálni a megfelelő nyelvi változatokat és grammatikai formákat. Ez pedig nem más, mint a kommunikatív kompetencia, a helyzethez igazodó nyelvhasználat, vagyis: a nyelvhasználat *helyénvalóságának* ismerete. Ez a hozzáállás mindenképpen új a korábbi tantervek grammatika-központúságához képest, ami azonban nem jelenti azt, hogy a nyelvtani rendszer megismertetésére nem fordítanak kellő figyelmet a szerzők. A szemléletváltás azt jelenti, hogy a nyelvtant nem öncélúan kell tanítani, hanem azért, hogy a tanuló könnyen, magabiztosan és tudatosan tudjon válogatni a rendelkezésére álló nyelvi elemek közül, amikor egy konkrét élethelyzetben kell szóban vagy írásban megnyilvánulnia. Mindenképpen új, a nemzetközi és magyar nyelvtudomány szellemiségével egyező az új tanterv szemléletváltása a magyar nyelv különböző változataival, a nyelvi változatossággal kapcsolatban. Hiába is keresnénk a tantervben olyan részeket, amely arra buzdítja a tanárokat, hogy irtsák ki a tanulók nyelvhasználatából a nyelvjá-

rási jelenségeket vagy a magyar nyelv kárpátaljai helyzetéből adódó kontaktusnyelvi hatásokat. Azaz: a tanterv nem a felcserélő (szubtraktív), hanem a modern nyelvészeti és nyelvpedagógiai álláspont által képviselt, nyelvi emberi jogi szempontból is támogatandó hozzáadó (additív) nyelvszemléletet alkalmazza és ajánlja a pedagógusoknak. Ebben a tantervben először jelennek meg olyan témakörök, mint a: *Nyelv és nyelvváltozatok. A nyelv változékonysága és viszonylagos állandósága. Egy ember – több nyelvváltozat. A nyelvváltozatok virtuális egyenlősége és aktuális egyenlőtlenlése. A nyelvi alapú diszkrimináció és a nyelvi tolerancia. A helyi magyar nyelvváltozatok jellemző sajátosságai (nyelvjárási jellemzők, a nyelvi kontaktusok hatásai: kölcsönzés, kódváltás, pragmatikai sajátosságok); a magyar nyelv más változataihoz viszonyított különbségek. A szituatív (beszédhelyzethez igazodó) nyelvhasználat* (Vö. Beregszászi 2012).

A tanterv szerkezete szerint az 5–9. osztályban kerül sor a nyelvtani ismeretek átadására, s a 10–12. osztályban a stilisztika, a retorika, illetve a nyelvváltozatok és a nyelvi változatosság tanítása során nagyobb figyelem jut a hasznosítható nyelvészeti és nyelvhasználati ismeretek és készségek elsajátíttatására, illetve kialakítására és begyakorlására.

A tantervről el kell még mondanunk, hogy az összes magyarok lakta határöntúli régió anyanyelvoktatásában először és elsőként a középiskolai osztályokban eltekintett a grammatikai ismeretek tanításától, helyette a nyelvhasználati készségek fejlesztésére alkalmas, a nyelvszemléletet alakítani tudó stilisztikai, szociolingvisztikai, szociodialektológiai és retorikai ismereteket emelt be a tananyagtartalomba. Ilyen mértékű tartalmi átalakítás, változás se addig, se azóta nem történt a kárpátaljai magyar iskolák tananyagtartalmában (Vö. Beregszászi — Dudics Lakatos 2023).

A tanterv megjelenése magával vonta a neki megfelelő tankönyvek iránti igényt is. A régi tankönyvek elavult szemlélete helyett olyan tankönyvek készültek, melyek nemcsak az irodalmi nyelvváltozat és a grammatika oktatására fókuszálnak, hanem figyelembe vették a nyelv változatosságát és a kárpátaljai magyar közösség valós nyelvállapotát, nyelvhasználatának jellemzőit is (lásd pl. Kótyuk 2005, 2008, Beregszászi 2010, Beregszászi 2011).

Sajnálatos, és az ukránai állami oktatáspolitikai kiszámíthatatlanságát, vagyis az elgondolt oktatástervezési lépések megvalósításának nehézségeit jelzi, hogy a 12 osztályos rendszerre való áttérés nem fejeződött be az országban, 2010 nyarán ugyanis a parlament megszavazta a 11 évfolyamos képzéshez való visszatérést, ami a gyakorlatban – a kárpátaljai magyar iskolák gyakorlatában is – egy új anyanyelvi tanterv bevezetését eredményezte a középiskolai osztályok számára, amely gyakorlatilag újra két évvé tette a középiskolai képzést az eltervezett három helyett, így az utolsó két év tananyagátartalmát, a korábban két

tanévre tervezett, a szociolingvisztika és a retorika tárgykörét felölelő tananyagot össze kellett vonni, és ehhez új tanterv is készült (lásd Beregszászi–Csernicskó–Braun–Hnatik–Riskó 2010). A hozzá készült 11. osztályos magyar nyelv tankönyv (Beregszászi 2011) is kénytelen volt követni ezt a sűrítést.

3.4. A tanterv szemlélete és annak gyakorlatba ültetése

3.4.1. A szemléletről

Az új ideológia és szemlélet tantervi kodifikálása után a következő oktatástervezési, tantárgy-pedagógiai lépés a fentebb megfogalmazott elméleti tételeknek a gyakorlatba ültetése volt. A tanterv és a tankönyvek kínálta lehetőségek megvalósítása a szemléletváltás folyamatának leglényegesebb része. Ez azonban már nem a kutatók feladata. Sok múlik a gyakorló magyartanárok hozzáállásán, nyelvészeti és tantárgy-pedagógiai felkészültségén. Az pedig már főként a pedagógusképzés és -továbbképzés feladata, hogy ezek a szakmai feltételek meglegyenek. Mindenekelőtt világossá kell tennünk, hogy az iskolai magyarórákon nem általában „A” magyar nyelv grammatikáját tanítjuk, illetve tanuljuk (hiszen tudjuk: nem is létezik általában vett nyelv, minden nyelv nyelvváltozatok összessége), hanem a magyar nyelv standard változatának (vagy ahogyan az iskolai tankönyvek és tantervek nevezik: az irodalmi és köznyelvnek) a normáit közvetítjük tanítványaink felé. Ami tehát nem egyezik a standard normával, éppúgy lehet helyes, szabályos és jó magyarul, csak épp nem a standard nyelvváltozat szabályai szerint. A mi feladatunk épp az, hogy felhívjuk a standard és nem-standard nyelvváltozatok közötti különbségekre a figyelmet, és tudatosítjuk, melyik nyelvi elem tartozik az egyik, s melyik a másik változathoz, melyik nyelvi jelenség használható az egyes beszédhelyzetekben; ám egyetlen pillanatra sem feledkezhetünk meg arról, hogy mindezt nem felcserélő (szubtraktív), hanem hozzáadó (additív) szemléletben tegyük, tanulóink nyelvhasználatának megbélyegzése nélkül (vö. Beregszászi–Csernicskó 2007a, 2007b, Beregszászi 2009, 2011a, 2011b, 2012b).

Egyre többször merül fel a 2000-es évek közepétől a szakirodalomban az a gondolat, hogy nem lehet a kárpátaljai magyar iskolákba eredményes tanítást folytatni az additív szemlélet elvei mentén dialektológia ismeretek nélkül. Ahhoz, hogy eredményesen közvetíthessük a nyelvjárások értékeit, ugyanakkor a köznyelvet is hatékonyan elsajátíttassuk, ismernünk kell a helyi nyelvváltozatok jellegzetességeit. „Didaktikai közhely ma már, hogy a nyelvjárási háttérű gyerekek esetében a kontrasztív szempontokat megfelelő arányban érvényesítő anyanyelvoktatás a legeredményesebb. Ezért a magyartanár szakmai vértetéhez a dialektológiai ismeretek is hozzátartoznak. (...) Hogy ennek ellenére ’a kartár-

sak tekintélyes hányada egyáltalán nem teremt kapcsolatot a tanulók nyelvjárása és a tankönyv anyaga között' (Szabó 1977: 163), nemcsak szakmai hiba, hanem emberi mulasztás is" (Kiss szerk. 2001: 152).

A helyi nyelvjárások ismerete azért lényeges, mert „A legnagyobb hatással az van a tanulók szó- és írásbeli nyelvhasználatára egyaránt, amit környezetük beszélt nyelvében rendszeresen, szó szerint napról napra hallanak, illetőleg amit ebből nem éreznek nyelvjárásnak” (Kiss szerk. 2001: 148). Azaz: a tanulók iskolai nyelvi produkciójában (szóban és írásban egyaránt) azért jelennek meg nyelvjárás jelek, mert otthon, barátaik körében ezeket hallják, s alapnyelvváltozatuk (mondhatjuk úgy is: anyanyelvjárásuk) nyelvjárás elemeket tartalmaz. A kárpátaljai magyar gyermekek jelentős része tehát nem azért mondja és írja például azt, hogy *tiz, tűz, sir, hid* stb. a *tíz, tűz, sír, híd* helyett, mert rossz tanuló, hanem mert környezetében szinte mindenki (gyakran a magyartanárt is beleértve) így ejti. S ha a pedagógus nem ismeri a helyi nyelvjárás jellemzőit, arra sem képes, hogy szembeállítsa egymással a nyelvjárás és a köznyelvi normát, s így tudatosítsa, melyik elem hova tartozik.

A nyelvjárás ismeretek iskolai felhasználása ma már teljesen természetesnek, módszertani alapkövetelménynek tekinthető a világ számos táján. *A nyelv enciklopédiájában* (Crystal 1998: 40) olvashatjuk:

„A dialektológia napjainkban valószínűleg legfontosabb alkalmazásának az oktatásban lehetünk tanúi: a nyelvjárás 'öntudat' kifejlesztése széles körben elismert módszere annak, hogy a gyermekkorban tudatosítsák a kortárs társadalom heterogenitását, és benne elfoglalt helyüket (...). A tanárok gyakran kerülnek szembe a gyermekek által spontánul használt dialektusbeli alakok és a – főként írásban – megtanítandó standard nyelv ellentétével. Ez az ellentét csak úgy oldható fel, ha kifejlesztik a nyelv e két válfaja közötti viszony érzékét, így a gyermek képes lesz mindkét nyelvváltozat értékét jobban felismerni. Szükség van a kortárs dialektusok történetének, szerkezetének és funkciójának ismeretére, melynek megszerzésében a dialektológia tud segítséget nyújtani”.

Számos kutatás igazolja, hogy a tanulók iskolai produkcióiban a köznyelv felől nézve hibának minősített nyelvi alakok jelentős része a gyerekek nyelvjárás háttérével magyarázható. Egy 1999-ben végzett magyarországi vizsgálat eredményei szerint például egy felső tagozatos általános iskola tanulói helyesírási hibáinak harmada nyelvjárás hatás (lásd Kiss 1999). Ahogyan azonban nincs általában vett nyelv, nincs átlagos nyelvjárás sem. Minden magyartanárnak a helyi nyelvi környezet jelenségeire kell elsősorban össz-

pontosítania. Például a környezet nyelvjárásiasságának fokától függően ez az arány jelentősen magasabb, de alacsonyabb is lehet.

A nyelvészeti kutatások tanulsága alapján az is nyilvánvaló, hogy bár a suksükölés és szuksükölés nyelvészetiileg teljesen analóg, a két jelenség társadalmi megítélése mégis eltérő: jóval többen szuksükölnek, mint ahányan suksükölnek; a két nyelvi jegy szociális értékelése különbözik (lásd Cserniczkó szerk. 2003: 170–179, Beregszászi–Cserniczkó 2006: 92–99). Ha pedig mindezt tudjuk, akkor ezt az iskolai anyanyelvi oktatásban is szem előtt kell tartanunk: nyilván nagyobb figyelmet kell fordítanunk a kevésbé stigmatizált, ezért a beszélők nagyobb része számára észrevétlen szuksükölésre, mint a suksükölésre.

Beregszászi Anikós és Cserniczkó István 2007-ben a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont *Hiába repülsz te akárhová* című kiadványához, ami segédkönyvnek készült a nyelvjárások tanulmányozásához (Cserniczkó— Márku szerk. 2007) írt egy bevezető tanulmányt (Beregszászi —Cserniczkó 2007), melyben a nyelvészek és a kárpátaljai magyarszakos pedagógusok számára először foglalja össze a nyelvjárások és az iskola kapcsolatát. Bár nem monográfiáról, hanem egy terjedelmes tanulmányról van szó, munkánk második fejezetében nem véletlenül említettük az alap kutatások között. A tanulmány összefoglalja a kárpátaljai magyar nyelvjárások jellemzőit, bemutatja a régió nyelvjárástípusait és azok jellemzőit, és megfogalmazza a választ arra a kérdésre, hogy hogyan oktassuk a nyelvjárásokat és a standardot, milyen ezen változatok egymáshoz való viszonya az oktatásban. Ez a tanulmány tekinthető az első olyan módszertani útmutatónak, amely az additív (hozzáadó) szemlélet helyénvalóságát és alkalmazásának módszereit és lehetőségeit, a használata lehetséges társadalmi hozadékát bemutatja.

Később Beregszászi Anikó 2012-es *A lehetetlent lehetni* című tantárgypedagógiai kézikönyve, ami egyben példafeladatok gyűjteménye is, foglalja össze és magyarázza részletesen a hozzáadó szemlélet lényegét és iskolai alkalmazásának lehetőségeit konkrét példákon keresztül. Ez a kiadvány jelentős mérföldkő a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés reformjának útján, azóta kötelező szakirodalom minden magyartanár-szakos hallgatónak a Rákóczi Főiskolán, és máshol is, más kisebbségi közösségekben, ahol az additív szemléletek vélik járható útnak.

Beregszászi-Cserniczkó (2007) és Beregszászi (2012) alapján összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az iskolai anyanyelvi nevelés során az egyetlen elfogadható álláspont az, ha elismerjük és a tanulókkal megismertetjük valamennyi nyelvváltozat értékeit, szépségeit, valamint használati körét. Azt tehát, hogy mely nyelvváltozat, mely nyelvi elem használata hol, milyen körülmények között helyénvaló, odaillő, adekvát. Nyelvpedagógiailag a stan-

dardot nem a nyelvjárások helyére, hanem mellé sajátítottuk el, azaz nem szubtraktív (felcserélő), hanem additív (hozzáadó) szemléletben oktatjuk. Ha a kisdíák nem standard jeget használ, akkor nem szégyeníjük meg, hanem elmagyarázzuk: ezt másképpen is lehet mondani, és vannak olyan helyzetek, amikor ennek a változatnak a használata a helyénvaló. Ahogyan a gyermekek megtanulnak az alkalomhoz illően öltözködni, viselkedni, azt is gyorsan megtanulják, hogyan igazítsák nyelvhasználatukat is az adott szituációhoz. Nyelvi emberi jogi szempontból nézve is ez az egyetlen járható út. Ezt a szemléletet közvetíti a Rákóczi Főiskola Filológiai tanszéke a hallgatók felé a képzési programjaikon, additív szemléletű tantárgypedagógiát tanulnak a magyartanár szakos hallgatók, vagyis a tudományos eredmények társadalmi hasznosítása, mondhatni, így lett napi gyakorlattá a tanárképzésben (Vö. Beregszászi 2012).

Minden Rákóczi Főiskolán tanult vagy tanuló hallgató tudja, mit értünk a “Mi szavunk járása” alatt. Beregszászit idézve: “Amennyiben a kárpátaljai magyar közösség és pedagógus értéknek tekinti (...) a beregi szóttest, a népihímzésű terítőket, a kárpátaljai magyar népmondákat, népmeséket, balladákat, a locsolóverseket, ugyanúgy értéknek kell tekintenie a helyi magyar közösség által beszélt nyelvváltozatokat, (...) a “mi szavunk járása” szervezen hozzánk tartozó kulturális identitásképző jegy. És ezt a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás sem hagyhatja figyelmen kívül.” (Beregszászi 2012: 214).

3.4.2. A tankönyvekről

A 2000-es évek közepe több szempontból is eredményes, termékeny időszak volt a kárpátaljai magyarság életében. Témánk szempontjából lényeges, hogy ebben az időszakban Ukrajnában egy olyan nyílt társadalmi közbeszéd alapuló légkör uralkodott, melynek az oktatás területén az egyik célja az európai normákhoz, trendekhez, szellemiséghez való igazodás, felzárkózás volt. Az országos oktatáspolitikai szintjén megfogalmazódott a gondolat az oktatás tartalmának és módszereinek a megújításáról, ehhez igazodva számos, az Oktatási Minisztérium által felügyelt tender látott napvilágot, melyek az oktatás modernizálását voltak hivatottak elősegíteni. Megszűnt az állami kiadók monopóliuma a tankönyvek és tantervek, oktatási segédletek terén, nyílt versenyben több piaci szereplő lépett színpadra, több kiadó versenyzett az állami tendereken a tantervek, tankönyvek kiadási jogáért.

A kárpátaljai magyar iskolák oktatási segédletekkel való ellátása is a “piac” része lett, melyért éveken keresztül két kiadó, a lemergi Szvit Kiadó ungvári kirendeltsége és a csernyivci székhelyű Bukrek Kiadó (akik az ukrajnai román kisebbség oktatási anyagait is kiadták) versengett a minisztériumi tendereken.

Ez a versenyhelyzet egy szakmailag termékeny közeget és időszakot eredményezett a tanterv és tankönyvkészítés terén. Míg a Szvit inkább az állami szféra szereplőivel dolgozott együtt (az Ungvári Nemzeti Egyetem oktatói, az Oktatási Minisztérium megyei Pedagógustovábbképző Intézetének módszerészei, az állami iskolák gyakorló tanárai), addig a Bukrek felvette a kapcsolatot a kárpátaljai magyar közösség intézményeivel, a Rákóczi Főiskolával, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetséggel.

A Bukrek Kiadó felkérése alakult az a munkacsoport 2004-ben, mely elkészítette azt a mérföldkőnek számító 2005-ös Magyar nyelv tantervet Kótyuk István főszerkesztésében, amelynek jelentőségéről már volt szó az előző fejezetekben. A munkacsoport gyakorló pedagógusok mellett nagyrészt a Rákóczi Főiskola oktató-kutatóit tömörítette, így nem véletlen, hogy a tanterv azokon a kutatási eredményeken alapul, amit a főiskola és a kutatóintézetei végeztek. A tantervet elkészülte után a kiadó benyújtotta az Oktatási minisztérium meghirdetett pályázatára, amit az meg is nyert, és elnyerte a hivatalos tanterv besorolást.

Ugyanez a metódus működött a tankönyvkiadás esetében is. Az állami tenderekre a kiadók által benyújtott tankönyvek egymással “versenyeztek”, melynek során egy többfordulós, meghatározott szempontrendszer alapján zajló szakmai véleményezés után egy adott tankönyv háromféle besorolást kaphatott: a) államilag támogatott, hivatalos tankönyv, b) államilag nem támogatott, de alternatív forrásokból kiadható kísérleti tankönyv, c) kiadóra nem javasolt tankönyv.

A kárpátaljai magyar iskolák számára a 2005-ös tanévtől kezdődően kezdtek el megjelenni új tankönyvek, minden tantárgyból, köztük anyanyelvből is, a fent leírt tendereztési folyamat keretében. Szerencsés együttállása volt a csillagoknak, hogy a tankönyvkiadás kérdésében találkozott a kárpátaljai magyar intézményeknek és a tudós közösségnek az anyanyelv oktatásának megújítására vonatkozó igénye és a Bukrek kiadó gazdasági érdekei és lehetőségei. Ez a kiadó volt ugyanis az, amely végül kiadta azt a tankönyvcsaládot, mely a munkában eddig vázolt anyanyelvi nevelési reform, az additív anyanyelvoktatási szemlélet érvényesítését segítette, annak a szellemében készült. Így született az a tankönyvcsalád az 5-11. osztályok számára, mely már a megújított szemléletű és tananyag-tartalmú 2005-ös tanterv elveit és tartalmát követte. A tankönyvek az egymást követő években jelentek meg 2005 és 2011 között az egyes évfolyamok számára felmenő jelleggel. A tankönyvek szerzői a Rákóczi Főiskola oktatói voltak, az általános iskolai osztályok számára Kótyuk István készített új szemléletű, a grammatika oktatást additív módon megközelítő tankönyveket (Kótyuk 2005, 2006, 2007, 2008), a középiskolai osztályok számára

pedig a teljesen megújult tananyagtartalomnak (stilisztika, szociolingvisztika, retorika) megfelelő tankönyveket Beregszászi Anikó (Beregszászi 2010, 2011). Ezek a Rákóczi Főiskolán készült tankönyvek minden esetben a saját kategóriájukban előremutatók voltak, maguk mögé szorították a konkurens Szvit Kiadó által benyújtott tankönyveket és állami-lag támogatott, hivatalos tankönyv besorolást kaptak.

Jelen munkának nem tárgya tankönyvelemzéseket végezni, de annyit érdemes megjegyezni, hogy jelen tankönyvek kritikai visszhangja igen pozitív volt, mind a tudós szakma, mind a gyakorló tanárok részéről. Különösen a két középiskolai tankönyv, melynek tananyagtartalma és megközelítési módja előzmény nélküli és teljesen új volt, kapott elég nagy, pozitív értékelésű szakmai visszhangot (pl. Orbán 2020).

Dudics Lakatos Katalin 2021-es összefoglaló tanulmányában (Dudics Lakatos 2021) a kárpátaljai magyar nyelv tankönyvek és a helyi nyelvváltozatok viszonyát taglalja, elemelve a fent említett tankönyvcsalád vonatkozó kiadványait is. Kótyuk István (2008) nyolcadik osztályos tankönyvéről például megállapítja, hogy: “ A magyar irodalmi nyelv kialakulása című fejezetében arról olvashatunk, hogy az északkeleti nyelvjárások hangtani normái alapján kezdett kialakulni az irodalmi nyelv (Kótyuk 2008: 4). Megemlíti a szerző azokat a kárpátaljai településeket is, melyek határ- vonalként jellemezhetők a nyelvváltozat kapcsán. Mellékelve egy térkép is látható a magyar „nyelvjárássterületekről”. A tankönyv 9. oldalán a nyelvi norma kapcsán megfogalmazott állítások a szociolingvisztikai szemléletet tükrözik: „A nyelvi norma követendő eszmény, amely elsősorban a normatív nyelvváltozatokban, a köznyelvben és az irodalmi nyelvben érvényesül. (...) Mivel a nyelv- szokás változó, a köznyelvi norma is változhat” (i. m. 9) (Dudics Lakatos 2021:189).

Ebben a tanulmányban Dudics Lakatos a középiskolai osztályok számára készült két tankönyvet is elemzi. Megállapítja, hogy:

“A 2010-es, középiskolai osztályoknak szánt, átdolgozott tantervhez is elkészülteka megfelelő tankönyvek (Beregszászi 2010, Beregszászi 2011). Ezek a segédanyagok szellemiségükben, tartalmukban igazodtak a módszertani útmutatóhoz: hozzáadó szemléletben közöltek ismereteket a funkcionális stilisztika, a retorika tárgyköréből. Kitértek a nyelvi sokszínűség, a nyelvi tolerancia kérdéseire, a nemek és felekezetek nyelvhasználati különbségeire, kiemelt figyelmet kaptak azok a kárpátaljai nyelvi, nyelvhasználati jelenségek, melyek a kisebbségi helyzetből adódóan jellemzik a helyi beszélőközösség kommunikációját, s melyekre egy Magyarországon készült, használt oktatási segédanyagban nem találhatunk példát. Ilyen például a 10. osztályos tankönyv 9. leckéje, melyben szó esik a kárpátaljai magyar nyelvhasználat jellemzőiről: a nyelvváltási

beszédhelyzetek tudatosításával számtalan későbbi félreértés, kellemetlen élmény megelőzése érhető el (Beregszászi 2010: 59–70). A leckéhez tartozó feladatok életszerű szituációkon keresztül kívánják felhívni a tanulók figyelmét környezetünk nyelvhasználati jellemzőire (...)” (Dudics Lakatos 2021:190).

Beregszászi Anikó 11. osztályosoknak készített tankönyvéről pedig a következőket olvashatjuk:

“ A 11. osztályos tankönyvben különös jelentősége van annak, hogy a helyi, kontaktusjelenségekkel tarkított nyelvjárásokról is objektív, tudományosan megalapozott információkat közöl a 7. leckében A magyar nyelv területi változatai: a nyelvjárások címmel (Beregszászi 2011: 43–52). A meghatározások, a szemléltető anyagok a legújabb szociolingvisztikai, dialektológiai kutatások eredményeire alapozva jelennek meg a tanulók előtt. Ezekből megtudhatják, hogy hány nyelvjárási régiót (10) különítünk el a magyar nyelvterületen, ezek közül hány található Magyarország határain kívül, illetve hogy egyetlen sincs, amelyik csak Magyarország területét érinti. Ezekkel az információkkal élővé, valóssá teheti a tananyag a sokszor már réginek, eltűnőben lévőnek tartott, valójában azonban élő nyelvváltozatokat a fiatalok előtt.” (Dudics Lakatos 2021: 190)

Dudics Lakatos Katalin kutatási területe elsősorban a nyelvi attitűd, a nyelvjárásokhoz való viszonyulás kutatása, így igen fontos az az megállapításai, melyek azt fogalmazták meg, hogy a vizsgált tankönyvcsalád tankönyvei elfogadó, a nyelvjárásokat és a nyelvi változatosságot toleráló pozitív attitűdöt közvetítenek, ezek ugyanis elengedhetetlenek a szituatív nyelvhasználat, a magabiztos nyelvi tudat kialakításához.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a Bukrek Kiadó által a kárpátaljai magyar iskolák számára kiadott Magyar nyelv tankönyvsorozat könyvei 2005 és 2011 között a kárpátaljai magyar nyelvészek kutatási eredményeire alapozva a hozzáadott szemléltető anyanyelvi oktatás előremutató oktatási segédletei voltak, a “hasznos nyelvészet” (a fogalom Kontra Miklóstól (2010) való) kézzelfogható példái.

3.4.3. A magyar nyelv érettségi rendszerének az átalakítása

Fontos állomása volt a tantárgy-pedagógiai reformnak a 2017-es év, amikor – mintegy az addigi elgondolások betetőzéseként – sikerült megváltoztatni a kárpátaljai magyar középiskolai magyar nyelv érettségi követelményrendszerét, tartalmát és formáját. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Magyar tanszéki csoportjában kidolgozásra került a magyar nyelv érettséginek és vizsgának egy olyan leírása, amely nagyban kompatibilis a

magyarországi középszintű magyar érettségivel, így – amellet, hogy a magyar iskolábajáró gyerekek végre magyarból (is) érettségizhetnek Kárpátalján – elérték, hogy a kárpátaljai magyar gyerekek magyar nyelv érettségi vizsgáját megfeleltessék a magyarországi magyar nyelv és irodalom középszintű érettséginek (Beregszászi 2016a, 2018).

Korábban a középiskola érettségi magyar nyelvből egy tartalomírást vagy tollbmondást jelentett, ezt még a Szovjetunió éveiből örökölte a helyi közoktatási rendszer.

A változás egyik fontos célja, amellet, hogy a használható, kurrens tudásra akar alapozni, hogy a kárpátaljai magyar nyelv érettségi vizsga és a magyarországi magyar nyelv és irodalom érettségi vizsga tartalma, a vizsgafeladatok felépítése hasonló legyen Kárpátalján és az anyaországban, régiónk ne legyen e téren se lemaradva az anyaországtól és a többi határon túli régiótól. Az érettségi feladatok kompetencia-központúak, a szövegértési és szövegalkotási képességeken alapulnak. A többség számára az életben ugyanis az a fontos, hogy helyesen tudjanak értelmezni hétköznapi szövegeket, és képesek legyenek gyakorlati helyzetekben megfelelő szövegeket írni. A középiskolai anyanyelvoktatás tartalma pedig a 2010-es tantervben (és a nyomán készült tantervekben) pontosan ezeknek a kompetenciáknak a kialakítását célozza.

Ebben a formájában a magyar nyelv érettségi vizsga a kárpátaljai magyar iskolákban azt méri, hogy hogyan boldogulnak az érettségizők anyanyelvükön különböző valós nyelvhasználati, szövegértési és szövegalkotási szituációkban. Rendelkeznek-e a megfelelő kommunikatív kompetenciával, képesek-e használni anyanyelvüket a megadott helyzetnek megfelelően, ugyanis az anyanyelvben való otthonosság érzése csak így érhető el. Ez az otthonosságérzet, anyanyelvi magabiztosság pedig a nyelv hosszú távú megmaradásának egyik feltétele.

3.4.4. Tévutak és kudarcok: *“Nem segít itt már csak a piócásember...”*

Jelen alfejezet címét Beregszászi Anikó és Dudics Lakatos Katalin Huszonkettő című könyvéből vettem “kölcson”, ugyanis nagyon találó. A monográfiában a szerzők a kárpátaljai anyanyelvi nevelés történetét mutatják be, és az első, nagyjából 15 év sikertörténetének felvázolása után rátérnek a kudarcok és a tévutak bemutatására is. A könyv mottói és az alfejezetek címei Rideg Sándor Indul a bakterház című regényét idézik, a szerzők bevallása szerint minegy önreflexióként. Már ez önmagában nagyon találó, hisz a szerzők maguk is részesei és alakítói munkásságukkal a kárpátaljai magyar nyelvészeti kutatásoknak és a tantárgy-pedagógiai reformnak. Munkájukban kitérnek arra, hogy míg a 2000-es év egy ideális korszakhatárnak értelmezhető, addig 2013 és 2017 legalább annyira fontos dá-

tumok, hiszen ekkortól kell fokozatosan egyre több kudarccal szembesülni az anyanyelvi nevelés eredményei, a kutatások társadalmi hasznosíthatóságának lehetőségei terén. A következő negatív tendenciákat nevesítik:

(1) 2013-tól a Szvit Kiadó tankönyvcsaládja veszi át a Bukrek Kiadó tankönyveinek a helyét az iskolákban,

(2) A kárpátaljai magyar nyelv oktatásának módszertanában negatív tendenciák jelentkeznek: felhígul az additív szemlélet,

(3) a kárpátaljai magyar közösség egyre nehezebb gazdasági és politikai helyzetbe kerül,

(4) a 2017-es oktatási törvény óta a közösség és iskolahálózatának léte van veszélyben,

(5) a háborús helyzet és a létbizonytalanság miatt a tanárok tömegesen hagyják el munkahelyüket és vállalnak külföldön munkát,

(6) az új szemléletben oktatott magyar szakos frissdiplomások (például a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola magyar szakos végzősei) nem helyezkednek el a szakmájukban, hanem külföldön vállalnak a biztonságukat és megélhetésüket biztosító munkát.

(7) a kárpátaljai magyar iskolák komoly politikai nyomásnak vannak kitéve és súlyos tanárhiánnyal küzdenek. (Vö Beregszászi — Dudics Lakatos 2023)

Azt írják, hogy: “Ilyen oktatáspolitikai helyzetben a kárpátaljai magyar közösségnek fokozottan felelősséget kell(ene) vállalnia az anyanyelvi nevelés tartalmáért és eredményességéért. Ehelyett azonban váratlan (és vállalhatatlan) fordulatok következtek be, melyek nem előre, hanem sokkal inkább a múltba mutatók.” (Beregszászi — Dudics Lakatos 2023: 40)

Vizsgáljuk meg, mit értenek a szerzők ezalatt. Mi értünk “múltba mutató” alatt?

A probléma abból adódik, hogy az idő természetszerűleg halad, a dolgok változnak, a tanterveket évente, a tankönyveket ötévente meg kell újítani. Ez meg is történt, de az anyanyelvi nevelés színpadára lépő új szereplők, tanterv és tankönyvírók nem kellő hozzáértéssel és igényességgel nyúltak a témához.

2013-ban új 5. osztályos magyar nyelv tankönyv jelent meg és lett hivatalos a Szvit Kiadó kiadásában, aztán tanévenként egy-egy újabb évfolyam tankönyve jelent meg ugyanazon munkacsoport tollából, a folyamat a 2019-ben megjelent 11. osztályos Magyar nyelv

tankönyvvel lett lekerekítve (Braun–Zékány–Kovács-Burkus 2013, 2014, 2015,2016, 2017, 2018, 2019).

Nem az történt, hogy ezek a tankönyvek szakmai versenyben győzedelmeskedve lettek hivatalossá, hanem az, hogy versenytárs nélkül maradtak, ugyanis a Bukrek kivonult erről a piacról, legfőképpen azért, mert a korábbi szerzőgárda már nem kívánt több iskolai tankönyvet készíteni: Kótyuk István nyugdíjba vonult, Beregszászi Anikó pedig (saját elmondása szerint) elsősorban az elmélettel akart foglalkozni, és a két tankönyve esetében is csak “véletlenül”, “közösségi szükségből” írt tankönyvet, mert a 2005-ben és 2010-ben megújult középiskolai tananyagtartalommal és szemlélettel mások nemigen akartak boldogulni.

Az új, Szvit által kiadott általános iskolai tankönyvek esetében első (hozzá nem értő) ránézésre nem volt nagy különbség az előző generációs tankönyvekhez képest, legalábbis nem tűnt fel hirtelen, hiszen a tananyagtartalom az általános iskolai osztályokban jó-részt grammatika, és az „új” tankönyvek tartalma nem is sokban változott az előzőekhez képest. Csak a lényeg veszett el: a hozzáadó szemlélet következetes alkalmazása, ami a tantárgy-pedagógiai reform legfontosabb alapköve volt. Ezekről az „új generációs” tankönyvekről összefoglalóan elmondhatjuk, hogy tantárgy-pedagógiailag átgondolatlanok, szemléletükben nem egységesek, nyelvszemléletükben korszerűtlenek, nem alkalmasak a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés céljainak a megvalósítására.

Mint az az eddigi gondolatmenetünkől (remélhetőleg) kiderült: az eddig felvázolt tantárgy-pedagógiai reform legnagyobb eredménye a középiskolai tananyagtartalom teljes, a régióban addig példa nélküli megújítása (szemlélet, tanterv, tankönyv), és az erre épülő anyanyelv érettségi követelményrendszerének a kidolgozása volt. 2018-ban azonban új középiskolai magyar nyelv és (integrált) irodalom tanterv és az alapján készült tízedikes magyar nyelv tankönyv jelent meg: előbbi kiforgatva, utóbbi elvetve, felülírva minden eddigi eredményt (Vö. Dudics Lakatos 2021).

Az új integrált Magyar nyelv és irodalom tanterv lényegében a magyarországi négyosztályos (9–12. évfolyam) gimnáziumok és szakgimnáziumok számára készült Magyar nyelv és irodalom kerettanterv⁵ (hivatkozás nélküli) „átvétele”, annak egyszerűsített, „lebutított” változata. Annak ellenére, hogy a kárpátaljai magyar oktatás állami szervezői az utóbbi időben tudatosan igyekeznek (a helyi szakember- és tankönyvhiányt enyhítendő) magyarországi tanterveket és tankönyveket alkalmazni a kárpátaljai magyar iskolákban, az

---

⁵ A dokumentum elérhető: http://doc.hjegy.mhk.hu/20125H20000051_3.PDF.

anyanyelvi nevelés vonatkozásában ez rejt magában buktatókat. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Magyar tanszéki csoportjának és Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontjának az elmúlt húsz évben megjelent, a kárpátaljai magyar nyelvi helyzet és nyelvhasználat leírásával foglalkozó publikációi egyértelműen bizonyították, hogy a kárpátaljai magyar nyelvhasználat mutat különbségeket az anyaországi nyelvhasználathoz képest, és ezek figyelembe vétele nélkül a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés nem lehet eredményes. Ebből következik, hogy a magyar mint anyanyelv oktatásának során nem célszerű (és nem is lehet eredményes) magyarországi tantervek és/vagy tankönyvek változatlan formában való átvétele és használata.

Nézzünk egy példát arra, hogy változott negatív irányba az anyanyelvi oktatás tartalma és szemlélete. Beregszászi és Dudics Lakatos (2023: 43-45) munkájukban felhívják a figyelmet például arra, hogy az új 10. osztályos magyar nyelv tankönyv (Braun–Zékány–Kovács-Burkus 2018) nem kompatibilis az új tantervvel (a régi, 2005-ös tantervvel és mutációival még kevésbé). Ezt egyetlen érzékletes példával szemléltetik: míg a tanterv részletesen rögzíti, hogy a gyakorlati írásbeliség mely műfajait kell gyakorolniuk a tanulóknak 10. osztályban (hivatalos levél, kérvény, önéletrajz, motivációs levél, meghatalmazás, elismervény, esszé, tanulmány, értekezés, fórum, blogbejegyzés, forrásjegyzék), addig a tankönyvben ezek lényegében szóba sem kerülnek. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a tankönyv nem segíti a magyar nyelv érettségire való felkészülést/felkészítést, az érettségi követelményeinek ugyanis az egyik részegysége pontosan a gyakorlati szövegalkotási feladat, a fenti műfajok létrehozása, betartva azok tartalmi és formai követelményeit.

Inkompetenciára utal tovább az is, hogy a tankönyv keveri a magyar nyelv és a magyar nyelvtan fogalmakat. A nyelvtan grammatikát jelent, és szerencsére az iskolai tananyagtartalom anyanyelvből a grammatikán (annak végleges konzerválására tett minden kísérlet ellenére) jóval túlmutat (bővebben lásd Beregszászi 2012a: 24). A tankönyv előszavában megjelenő terminushasználat azonban jelzi, előrevetíti a könyv szerzőinek az anyanyelv mint tantárgy keretében oktatandó tartalomhoz fűződő viszonyát. Ennél is riasztóbb a tankönyv bevezetőjéből idézett mondat második fele, mely szerint az anyanyelv oktatásának célja nem a nyelvi/nyelvhasználati kompetenciák kialakítása és fejlesztése, hanem az, hogy a tanulók „új témákat és fogalmakat” tanuljanak meg, öncélúan.

Az új 11. osztályos tankönyv is (szükségtelenül) nagy hangsúlyt fektet a grammatikai ismeretekre. A tankönyv tantárgy-pedagógiai szemléletére vonatkozó részletesebb elemzés Beregszászi – Dudics Lakatos 2019-es munkájában olvasható. Leginkább azt nehezményezik, hogy nincs ebben a tankönyvben szó például a kárpátaljai magyar nyelv-

használatnak a kétnyelvűségi léthelyzetből adódó sajátosságairól, a kölcsönszók, a kódváltás, a pragmatikai eltérések vagy a névhasználat kérdései nem kerülnek érdemi említésre a tankönyvben, ellentétben a korábbi 11. osztályos tankönyvvel. Azt írják, hogy az új tankönyvben a hozzáadó szemlélet helyett az előíró, felcserélő szemlélettel találkozhatunk. A kárpátaljai magyar nyelvhasználatnak olyan nyelvjárási háttérű jelenségeit, mint például a nákolás, a suksükölés vagy a szüksükölés, egyértelműen negatívan bélyegzi meg a kötet, e formák használóit anyanyelvükben elbizonytalanítva. Nem fordít figyelmet a szituációhoz igazodó nyelvhasználat képességének a kialakítására, minimális mennyiségben tartalmaz szituációs nyelvhasználatot fejlesztő feladatokat, illetve amik vannak, azok módszer-tanilag békák-sánták-sületlenek (részletesen lásd Beregszászi – Dudics Lakatos 2019).

De a legnagyobb hiányossága ezeknek az “új” tankönyvnek véleményük szerint az, hogy nincsenek bennük helytálló és használható ismeretek a nyelvjárásokról, a kárpátaljai magyar nyelvjárások jellemzőiről és használati köréről. Enélkül pedig nem is működhet a hozzáadó szemlélet, mint ahogy a korábbi fejezetben azt részleteztük.

A legszembetűnőbb visszaléppés a középiskolai magyar nyelv tankönyvek esetében érhető tetten, de nem sokkal jobb a helyzet az általános iskolai osztályok számára készületekkel sem az új tankönyvcsalád esetében. Az általános iskolai tankönyvek részletesebb elemzéséről Karmacsi Zoltán tollából olvashatunk (Karmacsi 2017).

A Bukrek tankönyvcsalád 8. osztályos tankönyvében (Kótyuk 2008) arról olvashatunk, hogy az északkeleti nyelvjárások hangtani normái alapján kezdett kialakulni az irodalmi nyelv (Kótyuk 2008: 4), és megemlíti a szerző azokat a kárpátaljai településeket is, melyek határvonalként jellemezhetőek a nyelvváltozat kapcsán, és még térkép is van szemléltetésül, addig az új, Szvit tankönyvcsalád 8. osztályos tankönyvében (Braun – Zékány – Kovács-Burkus 2016) nincs fejezet vagy alfejezet, mely a nyelvváltozatokról, a nyelvjárásokról szólna. De nincs ilyen egyáltalán ennek a tankönyvcsaládnak az általános iskolai osztályok számára készült tankönyveiben (Braun – Zékány – Kovács-Burkus 2013, 2014, 2015, 2016). A tankönyvek meghatározásai, feladatai sem a korábbi, előremutató, tudományosan megalapozott szemléletet tükrözik (Vö. Karmacsi 2017).

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az új tankönyvekben nem jelenik meg sem a szociolingvisztikai, sem a hozzáadó szemlélet. Nem jelennek meg a kárpátaljai nyelvi helyzetet jellemző jelenségek, sem az erre vonatkozó dialektológiai, szociolingvisztikai kutatások eredményei.

A bemutatott tankönyvek nyelvszemlélete, a helyi nyelvváltozatokra vonatkozó fejezeteinek tartalma tükrözi az adott időszak magyar nyelv tantervei által közvetített

szemléletet, viszonyulást. Ezek alakulása pedig bizonyítottan összefüggést mutat a tanulók nyelvhasználatával, különböző nyelvváltozatokhoz való viszonyulásával (Dudics Lakatos 2020: 165–173, 2021: 346–354). A 90-es évektől megjelent Magyar nyelv tankönyvek folyamatos előrelépést tükröznek, mintegy előkészítői a 2000-es években bekövetkezett hivatalos szemléletváltásnak. A segédanyagok a helyi nyelvváltozat jellemzőit figyelembe véve közölnek információkat a tanulókkal. A 2005-ös útmutatóhoz készült kiadványok pedig egyértelműen a tudományos alapokra helyezik a hangsúlyt, az otthonról hozott nyelvváltozat és a magyar köznyelv összehasonlításával kívánják a szituatív kettősnyelvűséget kialakítani. A Kárpátalja magyar iskoláiban jelenleg használt tanterv, illetve tankönyvek viszont visszalépést jelentenek ezen az eredményesnek nevezhető hosszú úton. Hiszen a segédanyagok nem alkalmasak sem negatív, sem pozitív sztereotípiák eloszlatására, s nem közvetítenek objektív, tudományosan megalapozott információkat a tanulók anyanyelvváltozatáról. Pedig csak ez segítheti a magyar köznyelv normáinak elsajátítását szóban és írásban, magabiztos kettősnyelvű magyar beszélőket nevelve. A kiadványok a tévhitek, a nyelvi bizonytalanságok eloszlatása helyett éppen azok terjedését segítik (Vö. Beregszászi — Dudics Lakatos 2023).

IV. ÖSSZEFOGLALÁS

Jelen munkában a Rákóczi Főiskola Filológia tanszékén, annak Magyar tanszéki csoportjában és az intézmény Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontjában folyó nyelvészeti kutatásokat mutattam be azzal a céllal, hogy a kárpátaljai magyar közösségben lezajlott anyanyelvi nevelési reform példáján bemutassam, hogyan lehet a nyelvészeti kutatások eredményeit hasznosítani a társadalomban.

A Rákóczi Főiskola műhelyeiben sokrétű, nemzetközileg is elismert kutatások folynak, és az ezekre a kutatásokra épülő anyanyelvi nevelési reform, mely a korábban használt felcserélő (szubtraktív) módszer helyett a hozzáadó (additív) módszert vezette be a kárpátaljai magyar iskolákban a magyar mint anyanyelv tanítása során a közösség egyik jelentős előrelépése volt az elmúlt évtizedekben. Ez a folyamat egyszerre jelentett szemléletváltást, a korábbi előíró nyelvművelő szemléletű nyelvi ideológiák felülírását, és innovációt a tananyagtartalomban és a tantárgypedagógiai módszerekben.

A folyamat, amit áttekintettem a dolgozatomban, nagyszerű példája a kutatások hasznosíthatóságának. A 2000-es évekkel kezdődő anyanyelvi nevelési reform megmutatta, hogyan lehet a közösség köréből szerzett nyelvészeti adatokat, ismereteket visszaforgatni a közösség hasznára az oktatás segítségével.

Az elemzés módszereit tekintve elsősorban a szakirodalmi források feldolgozásán, értékelésén és elemzésén nyugvó kutatástörténeti vizsgálatra törekedtem.

A munka felépítését tekintve négy fejezetből áll. Az első fejezetben a munka tárgyát, célját, a témaválasztás relevanciáját és a kutatási módszereket ismerettem. A II. fejezetében bemutattam a kárpátaljai magyar közösség nyelvi helyzetét és nyelvhasználati jellegzetességeit vizsgáló főbb kutatásokat és azok főbb következtetéseit a 2000-es évektől kezdődően, illetve visszanyúlva az előzmények tekintetében az 1995-ig, az Ungvárom megrendezett Élőnyelvi Konferenciáig. Az elemzés során főleg az alapkutatások bemutatására, és az alapkutatások legfontosabb eredményeinek megfogalmazására törekedtem. Ez volt az elsődleges válogatási szempont a Rákóczi Főiskola oktatóinak és kutatóinak egyébként rendkívül gazdag kutatási eredményeiből és az azokat bemutató publikációkból.

A vizsgált szakirodalmi források azt mutatják, hogy a Rákóczi Főiskola műhelyeiben folyó nyelvészeti alapkutatásokat három nagy csoportra lehet osztani:

1. A magyar nyelv és nyelvhasználat kárpátaljai helyzetével és jellemzőivel foglalkozó nyelvkörnyezettani, szociolingvisztikai, kétnyelvűségi kutatások,

2. A szociodialektológiai kutatások, a kárpátaljai magyar nyelvjárások és a nyelvi, nyelvjárási attitűdök vizsgálata,

3. Alkalmazott nyelvészeti kutatási eredmények a magyar mint anyanyelv tanítása kapcsán .

A munkám második fejezetében az alap kutatásokat eszerint a felosztás szerint csoportosítottam és mutattam be. Ha metaforikusan akarom kifejezni magam, akkor mondhatom, hogy dolgozatom íve Csernicskó István 1998-as monográfiájával kezdődik (Csernicskó 1998) és Beregszászi Anikó és Dudics Lakatos Katalin Huszonkettő című könyvéig (Beregszászi—Dudics Lakatos 2023) tart. Előbbi az első nyelvkörnyezettani monográfia a kárpátaljai magyarságról, utóbbi pedig az azóta eltelt munka eredményeinek szintetizálása.

A munka III. fejezete a kárpátaljai magyar anyanyevi nevelési reformról szól, vagyis arról, hogy az előző fejezetben bemutatott kutatási eredmények miként és hogyan vezettek oda, hogy megszülessen az additív anyanyelv-oktatási modell, és hogyan segített ez a modell a kutatási eredményeket “leszivárogtatni” az intézményes oktatásba, vagyis a társadalomba.

A harmadik fejezetben bemutatásra kerül az Iskola 2000 vizsgálat, mely a mai napig egyedülálló kérdőíves hatékonyságvizsgálat és változótizsgálat, aminek az eredményei, vagyis annak a bizonyítása, hogy az iskolákban akkor folyó anyanyelvoktatás nem hatékony, megalapozták a változás iránti igényt, vagyis az additív módszer iránti igény megszületését.

A fejezet további részében bemutatom, hogyan, milyen nyelvszemléletben jött létre az additív oktatás módszer, és milyen célokat tűzött maga elé. Ha tömören akarjuk megfogalmazni, akkor az additív (hozzáadó) módszer lényege, hogy a tanulók az otthonról hozott, nyelvjárási és kontaktushatásból fakadó jegyeket hordozó alapnyelvváltozatuk mellé tanulják meg az iskolában a standard változatot, nem pedig a helyett. Bővebben még hozzátehetjük, hogy ez a módszer a nyelvi változatosság, a nyelvváltozatok, a nyelvjárások tiszteletére tanít, semmit nem akar kiírtani, elvenni a tanulótól, inkább hozzáadni szeretne. Hozzáadni a tanuló kommunikatív kompetenciájához a helyzethez igazodó nyelvhasználat képességét, az anyanyelvi otthonosságérzetet, a “mi szavunk járásá”-nak a tiszteletét.

Bemutatásra kerülnek tovább a harmadik fejezetben az additív módszer bevezetésének a legfontosabb lépései: a 2005-ös Magyar nyelv tanterv (Kótyuk szerk. 2005), amely elsőként kodifikálja az új szemléletet, a tantervhez íródott új tankönyvek (Kótyuk 2005, 2006, 2007, 2008, Beregszászi 2010, 2011), melyekben újragondolt tananyag tartalom jele-

nik meg additív megközelítésben. A középiskolai osztályok tananyag tartalma teljesen átalakul, már nem (sokadszorra) grammatikát, hanem stilisztikát, szociolingvisztikai ismereteket, nyelvjárási ismereteket és retorikát tanulnak.

Sajnos azonban 2013-tól kezdődően repedések keletkeznek az additív módszer alkalmazásának képzelt falán. Új tankönyvcsalád, később új magyar nyelv tanterv jelenik meg, és ezek már nem következtesek a módszer szemléletét, elveit, használatát illetően. A harmadik fejezet ezeket a kudarcokat, a módszer felhígulásának a fokozatos megjelenését is bemutatja.

Összefoglaló gondolatként elmondhatjuk, hogy sem korábban, sem azóta nem volt olyan átgondolt, a közösség társadalmi céljait, nyelvi- és kulturális céljait szolgáló, a legmodernebb tudományos eredményeken alapuló oktatási stratégia a kárpátaljai magyar iskolákban, mint a hozzáadó szemlélet és módszer bevezetése.

Ha jelen dolgozat gondolati ívét le akarjuk zárni, akkor záró gondolatként a következőket mondhatjuk el. A Rákóczi Főiskola műhelyeiben közel 30 éve folyó sokrétű nyelvészeti kutatásoknak köszönhetően tudjuk, hogy a kárpátaljai magyarok nem úgy beszélnek, mint az anyaországi magyarok, megvan a “mi szavunk járása”, ami a kárpátaljai magyar nyelvhasználat sajátosságait jelenti, illetve azt, hogy az általunk beszélt magyar nyelv a kárpátaljai magyar identitás része. Ezeknek a kutatásoknak köszönhetően tudjuk továbbá, hogy a kárpátaljai magyarság kétnyelvű beszélőközösség, hogy a közösség nyelvi repertoárjában több nyelv és nyelvváltozat van, mint egy egynyelvű magyarében. Azt is tudjuk, hogy a kárpátaljai magyarok által leggyakrabban használt változatok nyelvjárási változatok, vagy olyan beszélt köznyelvi változatok, melyek nyelvjárási és kontaktushatásból eredő sajátosságokat (kölcsonzés, kódváltás, pragmatikai eltérések) mutatnak.

A Rákóczi Főiskola kutatóműhelyeiben lett elgondolva a kárpátaljai magyar közösség hosszú- és rövidtávú nyelvi tervezési és oktatástervezési koncepciója. Ez megfogalmazza, hogy a közösség célja a megmaradás és a szülőföldön maradás, a nyelv, a kultúra, az identitás megőrzése. Az ehhez vezető egyik legbiztosabb út pedig a magyar tannyelvű iskolahálózat. Ezért nem mindegy, hogy van-e magyar iskola, ott mit és hogyan tanítanak az anyanyelven és az anyanyelvről.

Az additív (hozzáadó) anyanyelvoktatási modell e fenti célnak a szolgálatában a fenti tudományos alapvetések ismeretében jött létre. Kár, hogy azóta negatív irányba történt elmozdulás a kárpátaljai magyar iskolák anyanyelvoktatásában. Kár, hogy ilyen nehéz társadalompolitikai körülmények között, az utóbbi két évben már háborús körülmények között kell a közösségnek a céljaiért dolgozni.

Beregszászi — Dudics Lakatos (2023:10) írja: “ tollunkat (...) az a remény vezeti, hogy amit írunk, történet, nem pedig történelem”. Jómagam ehhez annyit tennék hozzá, hogy jelen munka megírása során a tollat az a szándék (is) vezette, hogy valamelyest hozzájárul-jon ahhoz, hogy a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés visszataláljon a jó útra, ami tudással, nem pedig előítéletekkel van kikövezve.

A magiszteri dolgozat elkészítése során szöveget ütött a fejembe a gondolat, hogy vajon a munkám tárgyát képező additív anyanyelvoktatási szemlélet alapmunkáinak címei, azok a bizonyos irodalmi áthallások vajon csak külön-külön hangzanak-e jól, vagy van vmi kapcsolódásuk egymáshoz. Most, hogy a munkám végére értem, látni vélek egy gondolati ívet: A mi szavunk járása — A lehetetlent lehetni — Alkalmi mondatok zongorára — Szép dolgok is nőhetnek az árnyékban. Úgy is mondhatjuk, hogy a kárpátaljai magyar nyelvhasználat sajátosságait nem lehetetlen, hanem szükségszerű a folytonosan változó körülmények között is, még a legnehezebb időkben is szem előtt tartani az oktatásban és a társadalomban: a társadalompolitika színpadán a kárpátaljai magyar oktatás kérdését folyamatosan “szem előtt tartani”, és a magyar mint anyanyelv oktatásának tervezése során is szem előtt tartani, ami “kinőtt” a helyi nyelvészeti kutatásokból 2000 óta.

V. FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bagu Balázs 1996. Anyanyelvi oktatás Kárpátalján. In: Csernicskó István és Váradi Tamás szerk. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt. 47–50.
- Bárány Erzsébet, Beregszászi Anikó, Gazdag Vilmos 2022. Pista bácsi szárnyai alatt: Kótyuk István munkásságának jelentősége és szerepe a kárpátaljai magyar tudományosságban és anyanyelvi nevelésben. In: Karmacsi, Zoltán; Márku, Anita; Tóth-Orosz, Enikő (szerk.) *Mozaikok a magyar nyelvhasználatból*. Törökbálint, Magyarország : Termini Egyesület, 179-186.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Molnár József – Molnár Anita 2010. *Nyelvek, emberek, helyzetek. A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: PoliPrint.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Orosz Ildikó 2001. *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 1996. A magyar nyelv változatai és stílusrétegei a kárpátaljai magyar nyelvtankönyvekben. In: Csernicskó István és Váradi Tamás szerk. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt. 29–38.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004. A magyar nyelv oktatása a kárpátaljai magyar iskolákban: nyelvészeti, nyelvpedagógiai és nyelvi emberi jogi problémák. In: Beregszászi Anikó–Csernicskó István. *...itt mennyit ér a szó?* Ungvár: PoliPrint. 168–173.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004a. Az anyanyelv oktatásának nyelvészeti, nyelvpedagógiai és nyelvi emberi jogi problémáiról. *Közoktatás* 2004/4–5: 12–14.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004b. *itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. Ungvár: PoliPrint.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004c. Egy új iskolatípus mint társadalmi és nyelvi strukturáló tényező? *Magyar Nyelv* 100: 195–203.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2006. *A kárpátaljai magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződése*. Ungvár: PoliPrint.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2007a. A kárpátaljai magyar nyelvjárások és az iskola: elméleti és módszertani kérdések. *Acta Beregsasiensis* 6: 44–62.

- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2007b. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról. In: Csernicskó István – Márku Anita szerk. *Hiába repülsz te akárhová. Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár, PoliPrint. 7–96.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2011. A nyelvjárások és az iskola. In: Kozmács István és Vančóné Kremmer Ildikó szerk. *A csitári hegyek alatt. Írások Sándor Anna tiszteletére*. Nyitra: Arany A. László Társulás – Konstantin Filozófus Egyetem Közép-Európai Tanulmányok Kara. 23–30.
- Beregszászi Anikó – Dudics Lakatos Katalin 2019. Utak és tévutak az anyanyelvi nevelésben a kárpátaljai magyar középiskolákban. In: Csernicskó István–Márku Anita szerk. *A nyelvészet műhelyeiből. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból 5*. Ungvár: Autdor-Shark. 150–164.
- Beregszászi Anikó – Dudics Lakatos Katalin 2020. Modern danse macabre egy kárpátaljai középiskolai magyarnyelv-tankönyv kapcsán In: Istók Béla – Lőrincz Gábor – Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs szerk. *Tankönyvkutatás – fordított tankönyvek – kétnyelvűség: A Variológiai Kutatócsoport 9. nemzetközi tankönyvkutató konferenciájának tanulmányai*. Komárom, Magyarország: Selye János Egyetem Tanárképző Kara. 149–165.
- Beregszászi Anikó – Márku Anita 2003. A kárpátaljai magyar középiskolások nyelvhasználatáról. In: Csernicskó István szerk. *A mi szavunk járása*. Ungvár: PoliPrint. 179–207.
- Beregszászi Anikó – Papp Richárd szerk. 2005. *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest–Beregszász: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
- Beregszászi Anikó 2002. *Magyar nyelvi tervezés Kárpátalján. Célok, problémák és feladatok*. Doktori értekezés. Budapest: ELTE BTK.
- Beregszászi Anikó 2004. Anyanyelvoktatásunk hatékonyságáról. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István szerk., *Tanulmányok a kárpátaljai nyelvhasználatról*. PoliPrint, Ungvár. 77–96.
- Beregszászi Anikó 2009. Anyanyelv-oktatás hozzáadó (additív) szemléletben: a magyar nyelv tanterv kínálta lehetőségek. In: Karmacszi Zoltán–Márku Anita szerk., *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. PoliPrint, Ungvár. 20–25.
- Beregszászi Anikó 2010. *Magyar nyelv. Tankönyv a magyar tannyelvű iskolák 10. osztálya számára*. Csernyivci: Bukrek.
- Beregszászi Anikó 2010a. A kárpátaljai magyar élőnyelvi kutatások eredményeinek hozadéka a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatásban. In: Kozmács István–Vančóné Kremmer Ildikó szerk., *Közös jövőnk a nyelv I. Nyelvtudomány és pedagógia*,

Tudomány az oktatásért – oktatás a tudományért, Veda pre vzdelanie – vzdelanie pre vedu, Science for Education – Education for Science. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Fakulta stredoeurópskych štúdií. Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra. 47–55.

Beregszászi Anikó 2011. Ideológiák, kutatási eredmények a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatásban és a hasznosíthatóság gyakorlata. In: Hires-László Kornélia, Karmacsi Zoltán, Márku Anita szerk. *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*, 59–70. Budapest–Beregszász: Tinta Könyvkiadó – Hodinka Antal Intézet.

Beregszászi Anikó 2011. *Magyar nyelv. Tankönyv a magyar tannyelvű iskolák 11. osztálya számára.* Csernyivci: Bukrek.

Beregszászi Anikó 2011a. An additive approach of the Transcarpathian Hungarian mother-tongue education: possibilities offered by the new curriculum. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка.* XXXIX (2011): 129–132.

Beregszászi Anikó 2011a. Ideológiák, kutatási eredmények a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatásban és a hasznosíthatóság gyakorlata. In: Hires-László Kornélia– Karmacsi Zoltán–Márku Anita szerk., *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép- Európában elméletben és gyakorlatban.* Tinta Könyvkiadó–Hodinka Antal Intézet, Budapest– Beregszász. 59–70.

Beregszászi Anikó 2011b. A kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás ideológiai és tantárgy-pedagógiai szemléletváltásáról. *Modern Nyelvoktatás* 2011: 32–44.

Beregszászi Anikó 2012. *A lehetetlen lehetni. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában.* Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Beregszászi Anikó 2012b. Az élőnyelvi kutatások elméletének és gyakorlatának szerepe a középiskolai anyanyelvoktatás nyelvszemléletének alakításában. In: *17. Élőnyelvi Konferencia: Szeged, 2012. augusztus 30. – szeptember 1. Az előadások összefoglalói*, 8–10. Szeged: Szegedi Tudományegyetem.

Beregszászi Anikó 2014. Új témák, változó szemlélet. Az anyanyelvi nevelés új iránya a kárpátaljai magyar középiskolákban. *Anyanyelv-pedagógia* 2014/1. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=504>. (2024. április 5.)

Beregszászi Anikó 2014a. „Anyanyelvünk peremén” is otthon: a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés helyzete és céljai. In: Beregszászi Anikó–Hires-László Kornélia szerk., *Meszelt falakon túl. Születésnap köszöntő kötet Kótyuk István tiszteletére: II.*

Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszék Magyar Tanszéki Csoport–Hodinka Antal Intézet, Beregszász. 11–24.

Beregszászi Anikó 2014b. Új tendenciák a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelésben a tantervek, a tankönyvek és a tankönyvírás tapasztalatainak tükrében. In: Vančo Ildikó; Kozmács István szerk. *A kisebbségi magyar nyelvtanítás kihívásai a 21. század elején*. Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-Európai Tanulmányok Kara Magyar Nyelv és Irodalomtudományi Intézet. 31–46.

Beregszászi Anikó 2015. A magyar mint anyanyelv oktatásának tárgyköre a magyartanárok képzésében Beregszászon. In: Márku Anita és Hires-László Kornélia szerk. *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. Aurdor-Shark Kiadó, Ungvár. 27–33.

Beregszászi Anikó 2016. A magyar mint idegen nyelv oktatása Kárpátalján. *THL2: A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata* 2016/1–2: 65–69.

Beregszászi Anikó 2016a. A magyar mint anyanyelv tantárgy tartalma a kárpátaljai magyar középiskolákban az ukrain és magyarországi érettségi rendszer tükrében. In: Gazdag Vilmos, Karmacs Zoltán, Tóth Enikő szerk. *Értékek és kihívások. II. kötet*, 163–169. Ungvár: Aurdor-Shark.

Beregszászi Anikó 2016b. Defficles nugae. Terhes semmiségek a középiskolai magyar nyelv tantervben. In: Hires-László Kornélia szerk. *Nyelvhasználat, kétnyelvűség. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból II*. Aurdor-Shark, Ungvár. 209–218.

Beregszászi Anikó 2018. A magyar nyelv érettségi vizsga tartalma és formája a kárpátaljai magyar iskolákban. *Közoktatás XXXIII/1–2*: 22–28.

Beregszászi Anikó 2021. *Alkalmi mondatok zongorára*. A magyar nyelv oktatásának kihívásai kisebbségben. Törökbálint, Termini Egyesület.

Beregszászi Anikó, Csernicskó István, Braun Éva, Hnatik-Riskó Márta 2010. *Magyar nyelv 10–11. osztály. Tanterv a magyar tannyelvű általános középiskolák számára*. Kijev: Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma.

Beregszászi Anikó, Dudics Lakatos Katalin 2023. Huszonkettő. A kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés 22 évének története. Termini Egyesület, Törökbálint.

Béresné Bossányi Klára Éva 2004. *Kisiskolás. Gyakorló olvasókönyv az 1–2. osztály számára*. Beregszász: KMPSz Tankönyv- és Taneszköz Tanácsa.

Borbély Anna 2007. Társadalmi variabilitás és/vagy stílus-variabilitás: a (nV) 2 nyelvi változó a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú 2. változatában. In: Gutmann Miklós–

- Molnár Zoltánszerk. V. *Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely: Berzsenyi Dániel Főiskola BTKMagyar Nyelvészeti Tanszék, 53–58.
- Braun Éva – Zékány Krisztina – Kovács-Burkus Erzsébet 2013. *Magyar nyelv 5. osztály*. Szvit Kiadó, Lviv
- Braun Éva – Zékány Krisztina – Kovács-Burkus Erzsébet 2014. *Magyar nyelv 6. osztály*. Szvit Kiadó, Lviv
- Braun Éva – Zékány Krisztina – Kovács-Burkus Erzsébet 2015. *Magyar nyelv 7. osztály*. Szvit Kiadó, Lviv
- Braun Éva – Zékány Krisztina – Kovács-Burkus Erzsébet 2016. *Magyar nyelv 8. osztály*. Szvit Kiadó, Lviv
- Braun Éva – Zékány Krisztina – Kovács-Burkus Erzsébet 2018. *Magyar nyelv. Tankönyv a magyar oktatási nyelvű általános középfokú tanintézetek 10. osztálya számára*. Lviv: Szvit.
- Braun Éva – Zékány Krisztina – Kovács-Burkus Erzsébet 2019. *Magyar nyelv. Tankönyv a magyar oktatási nyelvű általános középfokú tanintézetek 11. osztálya számára*. Lviv: Szvit
- Braun László – Csernicskó István – Molnár József 2010. *Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján*. Ungvár, Poliprint.
- Crystal, David 1998. A nyelv enciklopédiája. Budapest. Osiris Kiadó.
- Csernicskó István – Hires-László Kornélia 2019. Nyelvhasználat Kárpátalján a Tandem 2016 adatai alapján. In: Csernicskó István – Márku Anita szerk. *A nyelvészet műhelyeiből*. Ungvár: Autdor-Shark, 2019. 65–79.
- Csernicskó István – Karmacs Zoltán 2009. Magyar nyelv és irodalom szakos képzés a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán. *Eruditio – Educatio* 2: 83–87.
- Csernicskó István – Márku Anita szerk. 2007. *Hiába repülsz te akárhová... Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár: PoliPrint.
- Csernicskó István – Várad Tamás szerk. 1996. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt.
- Csernicskó István (szerk.) 2003. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. Beregszász.
- Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Csernicskó István 2003a. A kárpátaljai magyar közösség verbális repertoárja. In: Csernicskó István szerk. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*, 55–67. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.

- Csernicskó István 2003b. A nyelvek a nyelvhasználati színtereken. Csernicskó Istvánszerk. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*, 68–86. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Csernicskó István 2004. A kárpátaljai magyar beszélt nyelv tudományos vizsgálata: előzetes egy most induló kutatás anyagából. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István: *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*, 174–177. Ungvár, PoliPrint.
- Csernicskó István 2005. Kárpátaljai magyar beszélt nyelvi vizsgálatok: előzetes a Kárpátaljai Magyar hanganyagtár adatbázisából. In: Beregszászi Anikó – Papp Richárd szerk., *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*, 101–114. Budapest–Beregszász, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
- Csernicskó István 2006. Határon túli magyar élőnyelvi kutatások, támogatáspolitikai és magyar–magyar tudományos együttműködés. In: Berényi Dénes szerk. *Tudományos konferencia az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság megalakulásának 10 éves évfordulója alkalmából*, 123–132. Budapest, Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, 2006.
- Csernicskó István 2008. Új szemlélet – régi reflexek. Hogyan tehetjük hatékonyabbá a magyar anyanyelvi nevelést? In: Csernicskó István–Kontra Miklós szerk., *Az üveghegyen innen. Anyanyelvváltozatok, identitás és magyar anyanyelvi nevelés*. PoliPrint Kft és II. Rákóczi Ferenc KMF, Ungvár–Beregszász. 105–147.
- Csernicskó István 2008a. A nyelv szerepe a kárpátaljai magyarság azonosságtudatában. In: Császár Melinda–Rosta Gergely szerk., *Ami rejtve van s ami látható : Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára*. Loisir Kiadó – PPKE BTK Szociológiai Intézet, Budapest–Piliscsaba. 101–113.
- Csernicskó István 2008b. Nyelv és azonosságtudat összefüggései a kárpátaljai magyar közösségben In: Fedinec Csilla szerk., *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest. 153–170.
- Csernicskó István 2015a. A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás színvonaláról. In: Márku Anita–Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép*. Autdor-Shark. Ungvár. 13–26.
- Csernicskó István – Molnár József 2015. Valós és/vagy konstruált valóság az ukrainai népszámlálásokban. *Regio* 23/3: 46–79. DOI: <http://dx.doi.org/10.17355/rkkpt.v23i3.7>

- Csernicskó István 1998. A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján). Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó István 2013. Államok, nyelvek, államnyelvek: nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010). Budapest: Gondolat Kiadó.
- Csernicskó István 2017. Jogokról és lehetőségekről az új ukrán oktatási törvény 7. Cikkelye kapcsán. In: *Együtt*, 78-99.
- Csernicskó István 2017a. Nyelv, nyelvtudás és nyelvhasználat Kárpátalján a Tandem 2016 kutatás adatai alapján. *Kisebbségi Szemle* II/2: 41-63.
- Csernicskó István 2018. Egy nyelvi jogi probléma lehetséges vonatkozásai: két tanulmány a kisebbségek anyanyelvi oktatásáról. *Regio* 26/3: 62–68.
- Csernicskó István 2018a. Jogokról és lehetőségekről az új ukrán oktatási törvény 7. cikkelye kapcsán. *Együtt* XVI (2018)/1: 78–99.
- Dudics Lakatos Katalin 2016. A nyelvjárások megítélése a kárpátaljai magyar oktatásban. In: Czetter, Ibolya; Hajba, Renáta; Tóth, Péter (szerk.) VI. Dialektológiai Szimpozion: Szombathely, 2015. szeptember 2-4. Szombathely, Magyarország, Nyit-ra, Szlovákia : Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ, Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-Európai Tanulmányok Kara, 317-316. ,
- Dudics Lakatos Katalin 2017. A nyelvi tudat alakulása a kárpátaljai magyar oktatásban az anyanyelv-oktatás reform óta (2005-2017). In: Kerülő, Judit; Jenei, Teréz; Gyarmati, Imre (szerk.) XVII. Országos Neveléstudományi Konferencia: Program és absztrakt kötet Nyíregyháza: MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság, Nyíregyházi Egyetem.
- Dudics Lakatos Katalin 2019. Kárpátaljai magyar pedagógusok nyelvjárási attitűdjének alakulása két felmérés eredményei alapján (2008–2018) **MAGYAR NYELVJÁRÁSOK** 123-134.
- Dudics Lakatos Katalin 2020. Kárpátaljai magyar pedagógusok és tanítványaik metanyelvi ismereteiről. **MAGYAR NYELVJÁRÁSOK** 165-173.
- Dudics Lakatos Katalin 2021. Kárpátaljai magyar iskolások nyelvjárási attitűdjének alakulása egy megismételt kérdőíves gyűjtés alapján. **MAGYAR NYELV** 117: 346-354.
- Dudics Lakatos Katalin – Csurman-Puskás Anikó 2022. Néhány adat a kárpátaljai magyar iskolások nyelvhasználatáról (2000–2018). In: Márku Anita – Karmacs Zoltán – Tóth-Orosz Enikő (szerk.) *Mozaikok a magyar nyelvhasználatból: Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból VI.* Törökbálint: Termini Egyesület. 79–88.

- Fancsaly–Gúti–Kontra–Molnár Ljubic–Oszkó–Siklósi–Zagar Szentesi 2016. A magyar nyelv Horvátországban / szerk. M. Kontra. Budapest: Gondolat; Eszék: Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet.
- Fedinec Csilla 1996. A magyar közoktatás és tankönyvkiadás helyzete Kárpátalján 1938 és 1961 között. In: Csernicskó István — Váradi Tamás szerk. Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- Gazdag Vilmos 2021. *Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban*. Törökbálint: Termini Egyesület.
- Gazdag Vilmos 2022a. Államnyelvi kölcsönszavak a kárpátaljai magyar regiszterekben. In: Navracsics, Judit; Bátyi, Szilvia (szerk.) *Nyelvek, nyelvváltozatok, következmények I.: Nyelvoktatás, nyelvelsajátítás, nyelvhasználat, fonetika és fonológia*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Gazdag Vilmos 2022b. Українські та російські запозичення з професійної лексики в закарпатських угорських говорах. *FILOLOGICHNYJ CHASOPYS: ZBIRNYK NAUKOVYH PRAC 2022: №2 pp. 5-12*.
- Gazdag Vilmos 2023. Államnyelvi hatás a 21. Század kárpátaljai magyar irodamában. *Hungarológiai közleménye (Újvidék) 24. 108-137*.
- Gereben Ferenc 1996. Nyelvhasználati szokások kisebbségi helyzetben (Egy határon túli magyarok körében végzett kérdőíves felmérés adatai alapján). In: Csernicskó István és Váradi Tamás szerk. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt. 91–98.
- Gereben Ferenc 2005. *Olvasáskultúra és identitás. A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságtudata*. Lucidus Kiadó, Budapest.
- Gombocz Zoltán 1931. Nyelvhelyesség és nyelvtudomány. *Magyar Nyelv 27: 1–11*.
- Göncz Lajos 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest–Újvidék: Osiris Kiadó, Forum Könyvkiadó, MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Hires-László Kornélia szerk. 2010. *Az öreg fát már nagyon nehéz kivágni: A nemzeti és lokális identitás faktorai az ezredfordulón a kárpátaljai magyar közösségben*. PoliPrint, Ungvár.
- Horváth Katalin 1976. *A kárpátontúli magyar nyelvjárások magánhangzó-rendszere*. Uzshorod: Uzshorosi Állami Egyetem
- Imre Éva 1987. *Tanterv az USZSZK magyar tanítási nyelvű iskolái számára*. Magyar nyelv 4–8. osztály. Kijev–Uzsgorod: Ragyanszka Skola Kiadó.
- Imre Samu 1963. Hol beszélnek legszebben magyarul? *Magyar Nyelvőr 87. 279–283*.

- Kádár Edit szerk. 2017. *Feladatbank anyanyelvi tanórák tervezéséhez az V–VIII. osztályban*. Kolozsvár: Ábel Kiadó.
- Karmacsi Zoltán – Márku Anita szerk. 2009. *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár, PoliPrint.
- Karmacsi Zoltán 2007. *Kétnyelvűség és nyelvelsajátítás*. Ungvár: PoliPrint.
- Karmacsi Zoltán 2015. *Stratégiák az etnikailag heterogén családokban nevelkedő gyermekek nyelvi szocializációjában Kárpátalján*. Doktori értekezés. Budapest: ELTE BTK.
- Karmacsi Zoltán 2017. *A kárpátaljai magyar tannyelvű általános iskolák számára készült 5. osztályos Magyar nyelv tankönyv tananyagának tartalmi és nyelvészeti szempontú elemzése*. II. Rákóczi Ferenc KMF: Kézirat.
- Karmacsi Zoltán 2018. Kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák nyelvi tájképe. In: Karmacsi Zoltán és Máté Réka szerk. *Nyelvek és nyelvváltozatok térben és időben*. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból IV. Ungvár: Rik-U.
- Karmacsi Zoltán 2020. „*Róka у лiсi живе*”. *Stratégiák az etnikailag heterogén családokban nevelkedő gyermekek nyelvi szocializációjában Kárpátalján*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont – Termini Egyesület, Törökbálint.
- Kiss Jenő 1996. Nyelvi attitűd és a másodlagos nyelvi szocializáció: vizsgálatok nyelvjárási környezetben. *Magyar Nyelv* 92: 138–151.
- Kiss Jenő 1998. A nyelvjárásokhoz és a köznyelvhez való viszonyulás: attitűdváltozások a magyar nyelvközösségben. In Zoltán András szerk. *Nyelv, stílus, irodalom. Köszöntő könyv Péter Mihály 70. születésnapjára*. Budapest: ELTE BTK Keleti szláv és Balti Filológiai Tanszéke. 315–317.
- Kiss Jenő 2002. A nyelvjárások és az anyanyelvi nevelés. *Magyar Nyelvőr* 126: 263–269.
- Kiss Jenő 2009. A nyelvjárások és a dialektológiaoktatás Kárpát-medencei magyar szakos hallgatók szemével. *Magyar Nyelvőr* 133: 1–14.
- Kiss Jenő szerk. 2001. *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris.
- Kolláth Anna 2003. (Kontaktus) nyelvjárás és anyanyelvoktatás. Egy készülő „jelenség-prognózis” elé. *Magyar Nyelvjárások* 91: 349–354.
- Kontra Miklós 2003. Felcserélő anyanyelvi nevelés vagy hozzáadó? Papp István igaza. *Magyar Nyelvjárások* 41: 355–358.
- Kontra Miklós 2010. A magyar lingvicizmus és ami körülveszi. In: Kontra Miklós. *Hasznos nyelvészet*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet. 65–89.
- Kontra Miklós 2019. *Felelős nyelvészet*. Budapest: Gondolat Kiadó.

- Kontra, M., Lewis, M.P., Skutnabb-Kangas, T. 2016. Afterword: Disendangering Languages. In: Laakso, J. et al. (eds.), *Towards Openly Multilingual Policies and Practices: Assessing Minority Language Maintenance Across Europe*. Bristol–Buffalo–Toronto, 217–234.
- Kótyuk István – Horváth Katalin – Penckófer Mária 1992 (1996). *Magyar nyelv* 6. Lviv: Szvit Kiadó.
- Kótyuk István 1990 (1995, 2001). *Magyar nyelv* 5. Lviv: Szvit Kiadó.
- Kótyuk István 1993 (1997). *Magyar nyelv* 7. Lviv: Szvit Kiadó.
- Kótyuk István 1995 (2000). *Magyar nyelv* 8. Lviv: Szvit Kiadó.
- Kótyuk István 1995a. *Anyanyelvünk peremén*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.
- Kótyuk István 1996 (2002). *Magyar nyelv* 9. Lviv: Szvit Kiadó.
- Kótyuk István 2004. Az ige ragozásrendszere az ungi nyelvjárásban. In: Beregszászi Anikó és Csernicskó István szerk. *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár: PoliPrint. 11–19.
- Kótyuk István 2005. *Magyar nyelv. Tankönyv a magyar tannyelvű iskolák 5. osztálya számára*. Csernyivci, Bukrek.
- Kótyuk István 2006. *Magyar nyelv 6. osztály*. Csernyivci: Bukrek.
- Kótyuk István 2007. *Magyar nyelv. Tankönyv a magyar tannyelvű iskolák 7. osztálya számára*. Csernyivci, Bukrek.
- Kótyuk István 2008. *Magyar nyelv. Tankönyv a magyar tannyelvű iskolák 8. osztálya számára*. Csernyivci, Bukrek.
- Kótyuk István és mtsai. 2005. *Magyar nyelv 5–12. osztály. Tanterv a magyar tannyelvű iskolák számára*. Csernyivci: Bukrek.
- Lakatos Katalin 2010. *Kárpátaljai magyar iskolások nyelvi tudata és attitűdje*. PhD-értekezés. Budapest: ELTE.
- Lanstyák István 1994. Kétnyelvűség és nemzeti nyelv. *Irodalmi Szemle* XXXVII/2: 63–75.
- Lanstyák István 1996. Anyanyelvi nevelés a határon innen és túl. In: Csernicskó István és Várad Tamás szerk. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt. 11–16.
- Lanstyák István 2000. A magyar nyelv Szlovákiában. Budapest–Pozsony: Osiris Kiadó, Kalligram Könyvkiadó, MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Lizanec Péter főszerk. 2012–2013. A kárpátaljai magyar nyelvjárások szótára I – II. Ungvár: Kárpáti Kiadó.
- Lizanyec, Petro – Horváth Katalin 1981. A kárpátontúli magyar nyelvjárások főbb sajátosságairól. *Magyar Nyelvjárások* 24: 3–18.

- Lőrincz Gábor, Lőrincz Julianna, Simon Szabolcs szerk. 2018. *A magyar mint anyanyelv, kisebbségi és idegen nyelv oktatási kérdései és ségedletei*. A Variológiai Kutatócsoport 8. Nemzetközi tankönyvkutató szimpóziumának tanulmányai. Komarno: Selye János Egyetem.
- Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs szerk. 2017. *A tankönyvkutatás szakmai, módszertani kérdései*. A Variológiai Kutatócsoport 7. Nemzetközi tankönyvkutató szimpóziumának tanulmányai. Komárom, Selye János Egyetem.
- Márku Anita 2008. *Érvényes történetek*. Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyarok körében. Rákóczi-füzetek: XLVIII. Ungvár–Beregszász: PoliPrint Kft. – KMF.
- Márku Anita 2013. „*Po zákárpátszki*” *Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: „Líra” Poligráfcentrum.
- Misad Katalin 2016. A nyelvváltozatok megjelenítése a szlovákiai magyar anyanyelv-tankönyvekben. *Acta Academiae Agriensis. Sectio Linguistica Hungarica* XLIII: 5–15.
- Misad Katalin 2016a. A nyelvi változatosság szemléltetése szlovákiai magyar anyanyelv-tan-
könyvekben. In: Czetter Ibolya – Hajba Renáta – Tóth Péter (szerk.): *VI. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely, 2015. szeptember 2–4. Nyitra, Szombathely: Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ – Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács. 473–480.
- Molnár Anita 2009a. Tannyelv, nemzeti identitás és a nyelvek presztízse – egy Kárpátalján végzett kutatás margójára. In: Borbély Anna, Vančóné Kremmer Ildikó és Hattyár Helga szerk. *Nyelvideológiák, nyelvi attitűdök és sztereotípiák*, Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet, Gramma Nyelvi Iroda, Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar, Tinta Kiadó., 439–446.
- Molnár Anita 2015. *Óvodai tannyelvválasztás Kárpátalján*. Doktori értekezés. Budapest: ELTE BTK.
- Molnár, József – Molnár, D. István 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász: KMPSZ.
- Orbán Gyula 2020. Gondolatok két kárpátaljai 11. osztályos magyar nyelv-tan-
könyvről. In: Istók Béla – Lőrincz Gábor – Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs szerk. *Tan-
könyvkutatás – fordított tankönyvek – kétnyelvűség*. A Variológiai Kutatócsoport 9. nemzet-
közi tankönyvkutató konferenciájának tanulmányai. Komárom, Magyarország: Selye
János Egyetem Tanárképző Kara. 167–176.

- Orosz Ildikó 2005. *A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiság kialakulásának első évtizedében (1989–1999)*. Ungvár: PoliPrint.
- Péntek János – Benő Attila 2020. *A magyar nyelv Romániába(Erdélyben)*. Kolozsvár – Budapest: Erdélyi Múzeum- Egyesület – Gondolat Kiadó.
- P. Lakatos Iлона szerk. 2002. *Mutatványok a hármas határ menti nyelvhasználat kutatásából*. Nyíregyháza: Bessenyei Könyvkiadó.
- Phillipson, Robert – Skutnabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelvi jogok és jogsértések*. *Valóság* 1997/1: 12–30.
- Romsics Ignác 2010. *Magyarország története a XX. században*. Negyedik, javított és bővített kiadás. Budapest: Osiris.
- Sándor Klára 1996. *Apró Ábécé - apró esély: A csángók „nyelvélesztésének” lehetőségei és esélyei*. In: Csernicskó István— Váradi Tamás szerk. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- Sándor Klára. 2001. *Nyelvművelés és ideológia*. In: Sándor Klára (szerk.), *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás*, Szeged: JGyF Kiadó. 153–216.
- Simon Szabolcs 2014. *Szemponatok, irányzatok a tankönyvek és egyéb iskolai dokumentumok elemzésével kapcsolatos szlovákiai magyar szakirodalomban*. In: Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs – Török Tamás (szerk.) *Tanulmányok a tankönyvkutatás feladatairól, módszereiről*. A komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Kara Mai Magyar Nyelvi Tanszéke mellett működő Variológiai Kutatócsoport konferenciáinak anyagai. Bratislava: Terra vydavateľstvo, s.r.o. 27–38.
- Simon Szabolcs 1996. *Nyelvváltozatok a szlovákiai magyar tannyelvű középiskolák számára írt magyar nyelv-könyvekben*. In: Csernicskó István és Váradi Tamás szerk. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt. 17–28.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Teleki László Alapítvány. Budapest.
- Szabó Károly 1977. *Tájnyelv és anyanyelvi nevelés*. *Magyartantás* 1977/1., 163-166.
- Szávayné Séra Magdolna 2015. *A kárpátaljai magyar szülők tannyelv-választási motivációi 2008–2014 között*. Doktori értekezés. Budapest: ELTE BTK.
- Szépfalusi István–Vörös Ottó–Beregszászi Anikó–Kontra Miklós 2012. *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában*. Budapest–Alsóőr–Lendva: Gondolat Kiadó, Imre Samu Nyelvi Intézet, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.

- Tanterv 1981. Tanterv az USZSZK magyar tanítási nyelvű iskolái számára. Magyar nyelv 4–8. osztály. Kijev– Uzsgorod: Ragyanszka Skola Kiadó.
- Tátrai Patrik – Molnár József – Kovály Katalin – Erőss Ágnes (2018). A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. *Kisebbségi Szemle* 3 (3): 7–31.
- Tátrai Patrik – Molnár József – Kovály Katalin – Erőss Ágnes 2020. SUMMA 2017: a kárpátaljai magyarok demográfiai felmérése. In: Ferenc Viktória – Kovály Katalin szerk. 2020. *Kárpátalja mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után*. Budapest: Betheln Gábor Alapkezelő Zrt. 21–51.
- Tátrai Patrik – Molnár József – Molnár D. István – Kovály Katalin – Erőss Ágnes – Ferenc Viktória – Rákóczi Krisztián 2018. A migrációs folyamatok hatása a kárpátaljai magyarok számának alakulására. *Metszetek* 7/1: 5–29.
- Tóth Péter 2010. *Kárpátaljai magyar dialektológiai vizsgálatok*. Doktori értekezés. Budapest: ELTE BTK.
- Trudgill, Peter 1996. Az olvasókönyvek és a nyelvészeti ideológia – szociolingvisztikai nézőpontból. In: Csernicskó István és Váradi Tamás szerk. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt. 1–10.
- Vörös Ottó 1996. A szlovéniai kétnyelvű oktatás és tankönyvei. In: Csernicskó István és Váradi Tamás szerk. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt. 79–84.
- Basic component 2012. Базовий компонент дошкільної освіти Київ, 2012.[http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/%D0%94%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-na-sajt-\(ostatochnij\).pdf](http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/%D0%94%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-na-sajt-(ostatochnij).pdf)
- Metodychni rekomendatsii 2016. Методичні рекомендації з розвитку багатомовної освіти у навчальних закладах України. <http://mon.gov.ua/content/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2015/11/26/4-prezentaciya-metodichnix-rekomendacij.ppt>
- Program 2008. Галузева Програма поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки. Затверджена наказом міністра освіти і науки №461 від 26.05.2008 р. http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/953/

РЕЗЮМЕ

У роботі представлено результати лінгвістичних досліджень, проведених відділенням угорської мови та літератури кафедри філології Закарпатського угорського інституту ім. Ференці Ракоці II та Науково-дослідним центром ім. Антонія Годинки з метою показати, як на прикладі адитивного методу у процесі рідномовної навчально-виховної системи в угорській громаді Закарпаття можна ефективно використовувати результати лінгвістичних досліджень у суспільстві.

Посібник складається з чотирьох розділів. У першому розділі представлено предмет, мету, обґрунтовано актуальність вибору теми та методи дослідження. У другому розділі подано основні результати досліджень мовної ситуації та особливостей використання мов угорською громадою Закарпаття та основні висновки цих розвідок, починаючи з 2000-х років. Зроблено спробу узагальнити результати фундаментальних досліджень і сформулювати найважливіші висновки.

У третьому розділі представлено адитивний метод в угорськомовній навчально-виховній системі та реформу, пов'язану з ним, а саме: як результати наукових досягнень, представлені у другому розділі, запроваджено до навчального процесу в загальноосвітній школі. У цьому розділі презентовано результати опитування «Школа 2000», навчальну програму з угорської мови за 2005 рік і відповідну серію підручників з угорської мови. Акцентовано увагу на перевагах і недоліках. Зазначено, що останні в основному характеризують період після 2017 року. Наприкінці роботи подано резюме, список використаної літератури та висновки.

Звіт про перевірку схожості тексту oxsico

Назва документа:

scsobak erik_magiszteri dolgozat_2024 (2).pdf

ким подано:

Аніко Чурман

дата перевірки:

2024-05-17 01:54:51

дата звіту:

2024-05-22 12:27:50

ким перевірено:

I + U + DB + P + DOI

Кількість сторінок:

67

Кількість слів:

19858

Схожість 19%	Збіг: 4 джерела	Вилучено: 3 джерела
Інтернет: 3 джерела	doi: 0 джерела	База даних: 0 джерела
Перефразовування 2%	Кількість: 4 джерела	Перефразовано: 1262 слова
Цитування 13%	Цитування: 119	Всього використано слів: 4014
Включення 2%	Кількість: 17 включення	Всього використано слів: 558
питання 0%	Замінені символи: 0	Інший сценарій: 1 слова